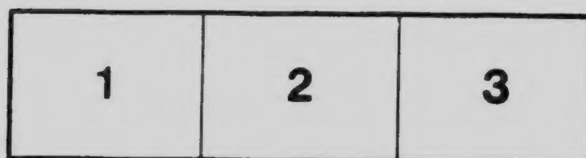
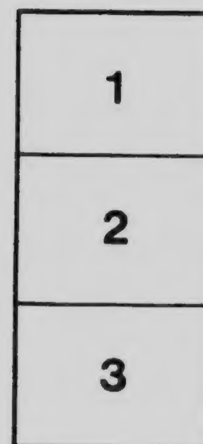
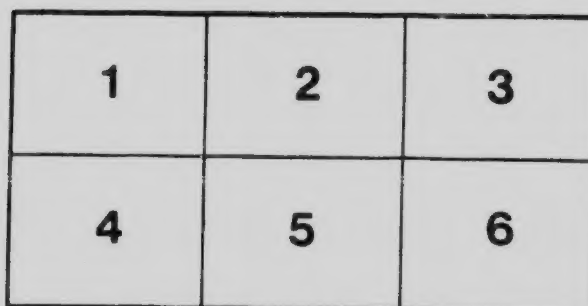

1
2
3

1
2
3

1
2
3
4
5
6

Ц. САМОЙЛОВА

СПАРТАК
ПРОВІДНИК РИМСЬКИХ ҐЛЯДІЯТОРІВ

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
212-214 Dufferin Ave. – Winnipeg, Canada

ПЕРЕДМОВА.

Оповіданє, про котре я подаю читачам, не є видумкою, але описом правдивої події, що і нинї ще може нас живо зацікавити, хоть звершила ся вона дуже а дуже давно.

Було се в Італії, 73 року до Різдва Христа. Місто Рим було тоді одним з найлюднїйших і найбогатших в цїлім світї.

Завдяки частим і удачним війнам, Римляни підбили під свою власть майже всі, звісні тоді краї і повернули їх мешканців після тодішного звичаю, в рабство.

Раби мусїли обробляти римські поля, займати ся ремеслом та сповняти инші тяжкі роботи.

Бідні невільники були безборонні, бо навіть закони, уложені богачами, були для них незвичайно острі і строгі. Кождий Римлянин міг свого раба, після личної вподоби, не лише укарати, але навіть убити.

Крім того, Римляни через рабство відвикли від праці та навчили ся ріжних пустих і нелюдських забав, з яких найстрашнїйшою була борба рабів.

Нещасливі мусїли бороти ся між собою на житє й на смерть.

Ті криваві видовища відбували ся під голим небом, в великих округлих цирках. На

середині такого цирку було місце висипане піском, що називало ся „ареною".

Борці, що мусїли своєю смертію розвеселяти богачів, яким кучило ся називали ся „ґлядіяторами" або борцямі на мечі (від латинського слова gladius, що означає меч).

Коли ранений ґлядіятор, упав на землю, звертав свій благаючий зір до народу і йому або даровано житє, або добивано на місци, відповідно до знаку, який нарід давав.

Римляни пристрастно любили подібні видовища, на яких кров лила ся ріками. Тому вибирали вони на ґлядіяторів лише сильних і хоробрих рабів, яких в окремих школах учили бороти ся і зручно володіти оружєм.

Всї ті гнобленя і жорстокости розярили бідних рабів і вони рішили відомстити зненавидженим Римлянам, та вибороти собі волю.

Провідником їх став ґлядіятор, Спартак, що своєю хоробростию і красноручивостию спричинив се, що його товариші підняли оружє проти гнобителїв. Раби рішили, що красше пролити кров за свою волю, як для потїхи гордих богачів.

СПАРТАК

I. В цирку.

В однім із падолистових днів 74-го року до Різдва Христа ходило по улицях Риму богато людий, немов-би підчас якого свята. Всї прямували на конець міста до великого цирку. Щасливий Сулля, володар Риму і Італії, щоби на хвилю забути про свою люту, невилїчиму недугу, рішив забавити себе і римський нарід кровавою борбою ґлядіяторів.

Цїлий цирк був набитий народом, ласим до розривки; всї ждуть і не можуть діждати ся початку представленя. Коли вже всї знатні і богаті Римляни заняли свої місця, начальник дав приказ, щоби починати.

Сотка сильних, здорових ґлядіяторів вийшла на арену. Вони розмовляли дружно між собою, не глядячи на те, що за хвилю мали бороти ся між собою як найзавзятїйші вороги і проливати свою кров для забави жорстоких видцїв.

Вже всї ґлядіятори розставили ся по широкій аренї і ждали, коли прийде на них черга до борби. Два із них вийшли на середину цирку; на них звернули ся очи всїх видцїв. Ті два ґлядіятори мали починати представлене.

Один стояв від другого в віддаленю двайцяти кроків. Кождий з них думав про те, як-би то ліпше напасти на противника; кождий з них знав дуже добре і се, що побіджений буде убитий. По кількох зручних скоках вони найшли ся близько себе; почала ся смертельна розпучлива борба.

Товпа радісно дивила ся на борбу ґлядіяторів і своїми криками розбуджала в них ще більшу лютість.

„Добре, добре його!... Убий того дурного нездару, того боягуза!" — кричала тисячна товпа, зі злобою проти слабшого борця.

Один із ґлядіяторів, заохочений голосами Римлян, напирав все сильнійше і сильнійше на противника, а сей, в утомі, закрившись щитом, старав ся лише ухилити ся перед ударами ворожого тризубного оружя. Вже розлетів ся на кусники щит нещасливого; вже три зубець противника застряг в його руці і кров бризнула дзюрком та потекла по арені. Але в тій самій хвили обезсилений борець хватає в розпуці лївою рукою тризубець ворога, а правою рукою вбиває в него меч. Противник ступив ще кілька кроків, але за хвилю упав, спершу на коліна, а відтак повалив ся на землю обагрюючи арену своєю кровію. Благаючим зором просив побіджений видців, щоби дарували йому жите.

Та Римляни видно, хотіли ще наситити ся передсмертними судорогами нещасливого раба і засудили його на смерть. Побідитель хотів засудженого раба добити, але сей, зібрав

всї свої сили, вирвав меч, сам вбив собі його в серце і закричав нелюдським голосом:

„Будьте прокляті, звірі!... Мучителї!...” Задиханий упав він на плечі і в тій хвили помер.

II. Хоробрість Спартака.

Глупо тїшила ся товпа, і тисячі голосів наповняли цирк бурливим шумом. На аренї появила ся циркова служба, щоби спрятати трупа невільника. Але заким його віднесли, острим зелїзом переконали ся, що він дійсно не жиє.

Тимчасом видцї майже не звертали уваги на арену, але з палким занятєм обговорювали що-й-но покінчену борбу.

На місце, покрите калужами крови, висипано кілька мішків чистого піску. Арена була готова до нової борби. Перед видцями виступило 30 пар ґлядіяторів. Вони поділили ся на дві части і уставили ся один против другого. Серед видців замовкли розговори, шум і сміх. Почала ся борба і стягнула на себе всю увагу народа.

Перший напад був страшний; серед глубокої тишини розніс ся голосний металїчний бренькіт щитів і мечів. Ґлядіятори боронили ся лютостію, будьто зближаючи ся, будьто відскакуючи від себе; під сильними ударами ломили ся щити і мечі. Всї ґлядіятори були сильні, зручні і хоробрі. Видцї зрозуміли, що тепер почне ся борба, одна з найбільше жорстоких.

Ледво що почала ся борба, а вже текла кров по арені і ґлядіятори, працаючи ся зі своїм житєм, лежали під ногами товаришів.

Трудно уявити собі, з яким зацікавленєм і завмиранєм слідили видці за перебігом кровавої різні.

Коли ряди ґлядіяторів ставали замітно рідніти, почали ся відзивати що раз частійше голоси одобреня.

Битва зближала ся поволи до кінця; пятьдесять ґлядіяторів, цілком мертвих, або умираючих, розкинених тут і там, зливали арену своєю кровію і злобно ревучи, корчили ся в передсмертних судорогах.

Найбільше потерпіли ґлядіятори-Тракійці; їх лишило ся всего трох, а в ту хвилю, коли їх противники Самніти в числі сімох людий, окружили і натирали на них зі всіх сторін. Тракійці бороли ся з розпукою. Між ними особлившу увагу звертав на себе ґлядіятор, по імени Спартак. Йому тілько що минуло 30 літ. Довге біляве волосє і густа борода обрамлювали його гарне, хоробре лице. Особливо замітні були його великі голубі очи, повні житя, чувства і огню. Коли Спартак був спокійний, сіяла в них доброта, але наколи він запалав гнївом, тоді ті очи сильно зміняли ся, немов блискавки вилітали тоді з них, а лице його ставало страшним. Так виглядав він тепер в цирку підчас борби. Минуло доперва кілька літ, як Спартак став ґлядіятором. Давнійше

він був князем Тракії*) і хоробро боров ся з Римлянами, як ті напали на його вітчину. Коли дістав ся в неволю, то задля своєї сили і хоробрости був приділений до римських військ і під їх прапорами ходив в походи; за відзнаку іменованого його начальником маленького відділу. Але коли Римляни знова почали війну з його вітчиною, Спартак утік з війська і перейшов на сторону свого народа. Тут був він знов ранений і дістав ся в друге в руки ворогів. Після римських законів заслужив він на досмертну вязницю, але місто сего призначили його Римляни, під позором особлившої ласки, на ґлядіятора і продали властителеви цирку. Він обіздив зі своїм паном майже всї міста Італії, брав участь більше як в сто ґлядіяторських борбах, та не одержав анї одної поважної рани. Як були сильні і хоробрі другі ґлядіятори, то він остілько був сильнійший і зручнійший від них всіх, що все виходив побідоносно з кождої боротьби, а слава про него лунала по всіх цирках Італії.

Тимчасм боротьба продовжала ся. — „Бийте! ріжте тих трох варварів! — ревіли тисячі голосів.

В відповідь на се залунали не менше численні голоси, що загрівали Тракійців, для яких оставала ся лише надія. Найбільше ще числили вони на силу і зручність Спартака, бо в него оруже було не ушкоджене і він як раз

---

*) Тракією в старинї називано край положений на балканськім півострові.

в сій хвили повалив одного із своїх противників.

Ся подія викликала в цирку велкий шум а многі закричали: „Сьміло, Спартаку! Славно, Спартаку! Най жиє Спартак!" Прочі два Тракійці, що помагали свому товаришеви в розпучливій борбі, були тяжко ранені і задавали Самнітам лише повільні і слабі удари, бо неставало їм сили.

„Оборонюйте мої плечі!" крикнув Спартак звучним голосом і вимахував дальше своїм коротким мечем зі скоростию блискавиці, бо приходило ся тепер йому самому відбивати удари своїх противників. — „Охоронюйте мої плечі! Ще хвиля і ми побідимо!"

Голос його переривав ся, в грудях дух запер ся, по блідім лици спливали великі каплї поту, в блискаючих очах палали жажда побіди, гнів і розпука.

Небавом повалив ся біля Спартака другий ґлядіятор, ранений ним в живіт, та обагрив арену кровю і застелив її кишками. З грімким проклоном застогнав він послїдний раз...

Але в тій хвили повалив ся з розбитим черепом один з Тракійців, що стояв за плечима Спартака. Зі всїх сторін несли ся оплески в долонї та заохочуючі голоси; очи публики були приковані до арени, та слїдили за кождим рухом борців.

Ще погиб один Самніт, але тепер повалив ся також одинокий товариш Спартака, ранений кількома ударами, та навіть не крикнув...

Всї здрігнули ся. Сумний ропіт поніс ся

між товпою видців; та небавом настала знов так глубока тишина, що можна було виразно чути тяжкий, приспішений віддих борців.

Підчас тої довгої півторагодинної борби Спартак одержав лише три легесенькі рани, а радше задрасненя, а се завдячував він своїй незвичайній зручности. Хотяй всї Самнїти були лекше, або тяжше ранені, то мимо того були вони тепер всї поважно небезпечні для Спартака.

Хоть як був сильний і хоробрий Спартак, то зі смертію останного товариша він уважав себе погибшим. Але в тім заблестїли його очи; йому прийшов на гадку щасливий помисл, — ужити до дїла хитрости.

Він почав утїкати. Противники кинули ся за ним на здогін. Не убігши і пятьдесяти кроків, Спартак обернув ся, і кинув ся на найблизшого ворога і пробив його груди своїм коротким мечем. Ранений захитав ся, розпростер свої руки, немов-би шукав опертя, та упав. Рівночасно кинув ся Спартак на другого противника, відбив своїм щитом удар його меча, та повалив його на землю.

В товпі озвали ся оклики зачудованя; тепер майже вся публика була за Спартаком. Ледви упав другий із чотирох оставших ся Самнїтів, коли надбіг третий, що мав ціле тїло покрите ранами. Спартак ударив його щитом по голові, бо не хотїв уживати меча і не старав ся його убити. Удар запоморочив нещасливого так, що він захитав ся і повалив ся на арену в ту хвилю, коли останний з його товари-

шів наспів йому на поміч. Спартак напав і на сего, та не хотів його ранити, лише вибив йому з рук двома ударами меч, схопив його сильними руками, повалив на землю, та шептав йому до уха: „Не бій ся! Крисе! я сподію ся, що менї удасть ся спасти тебе". З тими словами опер ся він легенько обома руками на груди противника і ждав на-народне рішенє.

Однодушне протяжне плесканє в долонї рознесло ся по цирку; майже всї присутнї піднесли пальцї правої руки до гори, на знак, що побідженим даровано житє.

Серед того гукали сотки голосів:

— Свободу для хороброго Спартака!

Спартак почувши ті слова, поблїд зі зворушеня, а очи його засіяли радостию. Він положив на серци руку, немовби хотів здержати його сильне битє, спричинене самою надією на волю.

— Свободу! Свободу! — повтаряли тисячі голосів.

— Свобода, — прошептав ґлядіятор тихим голосом, — Свобода! О! боги, дайте, щоби се не було сном!.... І в очах його виступили слези.

— Він утїк з нашого війська! — залунав чийсь голос; — не яло ся дарувати свободу утїкачеви! — До сего голосу прилучили ся ще многі инші: — Нї! Нї! він утїкач!

Лице Тракійця завмерло; він звернув ся в ту сторону, відки вийшли голоси обвиненя, і цїлий дрожав.

Серед того повторюваня тисячів голосів:

„Свободу, свободу, свободу для Спартака!" Не можна писати тих чувств, яких дізнавав бідний глядіятор. Томляча мука, яку він переживав в тій хвили, досить виразно малювала ся на його блїдім лици.

І сей чоловік, що боров ся півтора години зі смертію, що не відчував ані на хвильку ослабленя, що був зневолений бороти ся з чотирма противниками і мимо того не стратив надії на побіду,—чоловік, що убив не давно 12, або й 15 своїх товаришів недолї, — сей чоловік почув тепер, що його колїна угинають ся. Боячи ся, щоби не упасти в запомороки, на серединї цирку, Спартак опер ся на плечі одного зі слуг, що прийшли прятати трупів з арени.

— Свободу! Свободу! — ревіла дальше товпа.

Справдї! він вповнї достойний свободи! — сказав до Суллї один з його приятелїв.

— Щож! — каже Сулля, — нехай буде і так! і він кивнув з легка головою. Таким способом, серед шалених оплесків товпи, одержав наконець Спартак свободу.

— Ти вільний! — сказав до него слуга: — Сулля дарував тобі житє! — Спартак не відповідав і не рухав ся; йому видавало ся, що він все те бачить у снї. Вкінци він опамятав ся, випростував ся, поклонив ся Суллї, поклонив ся народови й вийшов з арени, проводжений громом оплесків.

III. Стріча з сестрою.

В однім із найдальших вузких та брудних заулків Риму стояла харчівня, отворена в день і в ночи, що називала ся „Похоронна Венера". Харчівня дістала таку назву, імовірно, тому, що зараз за її воротами, з одної сторони був цвинтар для невільників, де їх хоронено як будь в спільних могилах, а по другій стороні розтягало ся широке поле, де викидано трупи ґлядіяторів і переступників на поживу вовкам та воронам.

Коли би хто ввійшов в низькі двері і пустив ся по кількох сходах в долину, міг би був побачити велику кімнату, почорнілу від диму. Здовж її стін тягнули ся брудні лавки, та не менше брудні столи.

Коло півночи того самого дня, коли відбула ся борба ґлядіяторів, харчівня була ціла набита людьми. Шум та гамір наповняв не лише цілий шинок, але і цілий заулок, в якім він містив ся.

За одним столом сиділо близько десять ґлядаторів, серед яких був також Спартак. Не можна описати радости товаришів, що дізнали ся про його освободженє Ті, що були в цирку, з гордостию показували на Спартака, про якого говорив цілий Рим. Присутні приймали свого любимця вечерою, та вином. Всї веселили ся, лише один Спартак утомлений зворушенєм і радостию, яких дізнав в протягу сего одного дня, був задуманий та хмарний.

— Клену ся на всїх богів, що я тебе не

розумію нині, Спартаку! — сказав один з його приятелів, — ти нині цілком не пеш, а став такий маркітний, що дивлячи ся на тебе, можна собі подумати, що ти сидиш не на пирі приятелів, які святкують день твоєї волї, а на поминках рідної матери.

— Матери!.... — кликнув Спартак і задрожав цілий при тім слові.

Він згадав свою родину, матїр, жінку, сестру... Його голова склонила ся від важких дум ще низше, а лице захмарило ся ще більше.

Тоді встав його побратим зі свого місця і кликнув:

— Пю за свободу!

— За свободу! — підхопили нещасливі ґлядіятори, блискаючи очима та піднесли до гори чарки.

— Щасливий ти, Спартаку, що за житя діждав ся свободи — сказав тихеньким голосом молодий ґлядіятор, з довгим, як лен білим волосєм — а нас спасе з рабства одна могила...

При першім звуку „свобода", лице Спартака на хвильку розяснило ся. Він встав, випростував ся, підніс чарку до гори, та закликав могучим, звучним голосом: „За свободу!" Потім заспівав він улюблену ґлядіяторську пісню:

Вольний як сокіл родив ся,
Був сильний, як лев, як цар...
Лиш на волї не нажив ся:
Вдарив грім із чорних хмар.

Вже закований в кайдани
Покидає вітчину...
Не дивили ся тирани,
Що мав діти і жену....

Не в борбі за край родимий,
Не за честь своїх братів!..
Марно глядіятор гине
На потїху богачів...

„Наша пісня!" закликали радісно многі з рабів.

Але в тій хвили увійшла в комнату молода дївчина, яку присутні повитали як знакому: „Тракійка! Тракійка!" залунали голоси.

При тім слові Спартак знова задрожав. Він згадав знова свою рідну Тракію, свої гори, свій дім, свою бідну родину!... Кілько то гірких споминів, кілько змарнїлих надій!..

„Помагай біг! хороша Тракійко! помагай біг!" кричало кілька голосів. „На пий! ти певно і длятого прийшла!" — так говорив до неї якийсь грабар, наливаючи її чарку. Всі окружили дївчину. Вона була справдї дуже гарна; числила не більше як 20 лїт. На її правильнім, рожевім личку сіяла пара чарівних голубих очий; довгі ясні коси спадали на її плечі і довкола її чудового стану. Вона була одягнена в синю одежу, обшиту срібнобілими торочками; на її руках сіяли срібні обручки. Тоненький серпанок на її голові, закривав до половини лице. З цілого її зверхного вигляду можна було догадати ся, що вона не Римлянка, але рабиня.

До тої харчівні почала вона заходити перед кількома місяцями, коли утікла сюда від свого пана, оббита, і окровавлена. Тут її потішили, дали чарку вина і від тоді вона заходила все що два, або три дни до „Похоронної Венери", де забувала на те пекольне житє, до якого силував її пан. Вона уміла своїм миленьким личком і скромним поведенєм змягчити навіть найжорстокійші серця всіх тих, що відвідували харчівню; вони поводили ся з нею по батьківськи, ніжно.

Оглянувши всіх, що були тепер в харчівні. Тракійка поблідла нараз як полотно і кинула ся до Спартака.

„Спартаку! мій дорогий Спартаку! Чи се справді ти?" — крикнула вона.

Ґлядіятор поглянув на дівчину і не тямлючи себе, зі зворушеня закликав:

„Мирця! моя сестра! Чи се можливе!.." Брат і сестра кинули ся собі в обійми серед загальної тишини і зачудованя. Але заволодівши над своєю радостию, він відступив ся, взяв сестру за плечі, та її почав її оглядати від ніг до голови. Він побілів тоді як смерть, та прошептав дрожачим голосом: „І ти... І ти стала... О! боги..." він застогнав і обіймав голову руками.

„Я — рабиня!..." заголосила нещасна дівчина, заливаючи ся слезами, — невільниця негідного мерзенника... Розумієш?.. Різки, муки та розпалене зелїзо приневолили мене до утрати сорому. Ох! Спартаку! Спартаку!..."

„Нещаслива!" — промовив дрожачим го-

лосом гладіятор, притулив ніжно свою сестру до грудий, та покрив її лице поцілуями. Але по хвилині підніс до гори свої очи, повні сліз, потряс своїм пястуком і крикнув: „А Юпітер*) є на світі?' І в него є блискавиці і громи! І боги видять те все і не ударять громами на катів-людий!? Мирця плакала на сильних грудях брата.

„Ох! — застогнав Спартак. — Нехай буде на віки проклята память першого чоловіка на земли, тому що з його сімени вийшли два поколіня людий: свобідні і раби!... "

IV. Викуп сестри.

Два місяці минули від того часу, коли брат і сестра стрінули ся в харчівні; і через той час думав Спартак про те, яким способом міг би вирвати нещасливу Мирцю з рук чоловіка, що силував її до такого пониженя.

Коли один багатий Римлянин дізнав ся про його побіду, позичив йому кілька соток золотих. Спартак приняв ті гроші з подякою і обіцяв звернути їх, коли лише буде міг. Зараз прибув він до пана своєї сестри і заявив йому, що хоче викупити Мирцю.

Але сей рабівник, видячи, що Спартак бажає горячо визволити свою сестру зі соромного житя, зажадав за дівчину величезну су-

*)Юпітер, після вірування старинних Римлян, був богом громів і блискавиць. Доки не прийшов на світ Христос, то навіть освічені народи були поганами і вірили в більше богів.

му 5.000 зл., кажучи, що вона молода, гарна, скромна, всім дуже подобає ся і через те приносить йому великий дохід.

Що діяло ся тоді в души Спартака, коли почув такі слова — лекше собі уявити, чим висказати. Він почав просити — благати сего мерзенника, щоби змилосердив ся над ним, він упав йому до ніг, але сей негідник знав з гори, що йому ніхто не може нічого зробити, бо за ним стоять закони, і тому не годив ся на просьбу Спартака.

Тоді Спартак зірвав ся на ноги, вхопив його за горло і був би певно задусив, коли-б не був згадав на свою сестру і на се, що коли убє пана, то сам згине і не освободить вже своєї сестри. Він успокоїв ся, випустив з рук господаря і спитав його жалібним голосом: „Так ти жадаєш... 5.000 золотих?...

— Я не жадаю нічого!... забирай ся! проч до чорта!.... бо инакше покличу сюди своїх рабів.

— Прости мені!... я розгорячковав ся... розсердив ся... біднота, братня любов... Послухай, потургуємо ся, а може ще згодимо ся

Поволи удало ся бідному Тракійцеви успокоїти жорстокого пана і угодити ся зним.

Спартак дав йму сейчас 500 золотих, з тим услівем, що сей дасть для Мирці осібне мешкане і перестане знущати ся над нею. Коли би протягом місяця Спартак не заплатив останних 4.500 золотих, то властитель задержить на дальше у себе сестру.

Золоті червінці приманювали незвичай-

що, усилія були корисні для властителя Мирці і він тому на них згодив ся.

Спартак забрав сейчас сестру з того дому, помістив з него в одній хаті недалеко дому її господаря, та зачав призадумувати над тим, відки би дістати решту гроший. Висвободженому бідакови було би не удало ся роздобути так богато гроший, але тепер прийшов йому з поміч той самий добрий чоловік, що позичив йому 500 золотих. Він намовив одну свою знакому паню, дуже чесну і освічену жінку, на імя Валерию, щоби вона взяла собі нещасливу дівчину за покоєву. По кількох днях Римлянка купила дійсно дівчину за 4.500 золотих.

Хотяй сей зворот не вдоволив вповні Спартака, що бажав би бачити свою сестру цїлком свобідною, але він зрозумів, що поки що не можна сподївати ся нїчого лїпшого і що від нині все таки звільнена його сестра, імовірно раз на все, від того страшного житя, яке їй приходило ся вести у свого пана звідника.

Коли Спартак успокоїв ся що до Мирці, тоді віддав ся якійсь тайній, незвичайно важній справі. Він відвідував безнастанно своїх товаришів і розмовляв з ними дуже довго. Що дня можна було його бачити в ріжних глядіяторських школах Риму, в шинках, заїздних домах і у всїх місцях, де звичайно збирали ся раби і глядіятори.

Що він задумав? До чого готовив ся? Про

се дізнаємо ся з дальших розділів нашого оповіданя.

V. Несподіване щастє.

Тимчасом Мирця замешкала в домі своєї пані. Мирця була дівчиною гарною та освіченою, уміла говорити по грецьки і розуміла ся на строях. Тому полюбила її Валєрия і держала її у себе цілком відділььно від прочої служби.

Раз вибрав ся Спартак, щоби відвідати сестру. Коли Мирця побачила брата, підбігла до него і поцілувала його сердечно. Відтак стала вона розказувати про своє нове житє і з великою похвалою висказувала ся про Валєрию, яка була для неї дуже доброю.

— А знаєш, Спартаку, — сказала вона між иншим — Валєрия дуже часто розпитує ся про тебе, як ти живеш, чи маєш средства до житя і хоче дати тобі занятє. Її муж, як знаєш, має ґлядіяторську школу в Капуї; може ти згодив би ся стати учителем вправ на мечі?

— А як згоджу ся зістати учителем в його ґлядіяторській школі, то чи її муж, Сулля зажадає, щоби я знов продав себе в неволю, чи позволить мені лишити ся свобідним? — запитав зворушений Спартак.

— Вона мені про се нічого не говорила, — відповіла Мирця, — але вона на стілько добра, що поведе справу так, що ти останеш вільним. Впрочім зажди тут на мене, — сказала вона, — а я піду спитати паню. І летом птич-

ки випорхнула Мирця з комнати.

Спартак лишив ся сам. Рої гадок товпили ся в його голові. „Невжеж мені удасть ся дістати те місце, про яке я так довго мрію, а на яке я не смів числити? — думав він. — Там моє місце посеред 10.000 товаришів недолі! там поволи порозумію ся я з кождим з окрема і влю в душі всіх ту віру, що палить мої груди; звідтам. в означений день, на даний знак вийде армія, зложена з десяти тисяч рабів, що розібють свої кайдани і викують з них непобідимі мечі... Прецінь раз, прецінь раз!"

Спартак був дуже занятий своїми гадками, що навіть не замітив, як прийшла його сестра; вона принесла йому відповідь, що справа та поладнана після його волї, і що він мусить як найскорше їхати до Капуї і починати свої вправи з ґлядіяторами.

Зближав ся день відїзду. В звісній вже нам харчівні „Похороненої Венери" зібрало ся 20 ґлядіяторів. На столї не бракувало анї печеної вепровини, анї инших страв, анї доброго вина. На першім місци сидїв ґлядіятор, Окноман, Ґерманець з роду, приятель Спартака, який своєю чесностию і хоробростию зєднав собі любов і поважанє між всіми товаришами. Ґлядіятори сидїли в маленькій кімнатї харчівнї і могли розмовляти між собою тим свобіднїйше, що в сусїднїй кімнатї в тім часї було мало гостий, а ті, що приходили, пили скоро по чарцї вина, та спішили дальше до своїх занять. Ґлядіятори їли мовчки і доперва по я-

кімсь часї запитав один з них:

— А сонця*) все ще не видати?

— Все покрите ще хмарами! — відповів Окноман.

— Дивно !— сказав один. — Не розумію сего!— забурмотїв другий.

— А муравлї**) запитав третий, звертаючи ся до Окномана.

— Множать ся і трудять ся, ждучи на лїто***).

— Хватай за весло!****) сказав одиз із ґлядіяторів, побачивши, що входить служниця харчівнї.

Коли служниця вийшла, сказав один із ґлядіяторів: „Е! бачите! ми тепер самі і знов можемо говорити по людськи, не путаючись вже в тих проклятих, видуманих словах, які годї затямити!"

— Отжеж як? число наших сторонників росте. Сили збільшають ся. Коли-ж ми вже раз повстанемо і покажемо тим гордим Римлянам, що ми уміємо також не гірше від них орудувати мечами, а може ще й лїпше?...

— Не можна надто горячити ся і квапити ся, дорогий брате!... — сказав, усміхаючи ся молодий ґлядіятор, — що називав ся Крис.

---

*) В тайній мові членів заговору ґлядіяторів „сонце" означало верховного вожда ґлядіяторів, себто Спартака.

**) муравлї — члени заговору.

***) лїто — повстане.

****) Хтось іде — бережи ся.

Наше товариство побільшає ся, число приклонників нашої святої справи росте і не пізнійше, як нині вечером будуть у нас збори, на яких зложать присягу вірности для нашого заговору сто вибраних і многонадійних ґлядіяторів.

— Що до мене — сказав один з участників — то я жду і не діждусь, коли вже раз пічне ся то наше повстане, не тому, щоби я дуже вірив в його успіх, але тому, що хочу зміритн ся з Римлянами і пімстити ся на них за смерть тих тисячів рабів, яких ті розбишаки поубивали.

— А я, коли би не вірив в успіхи нашого повстаня, то ніколи не пристав би до „союза гноблених" — сказав другий.

— Я пристав тому, що в цирку треба також умирати. Так ліпше менї умирати на полю бою за волю своїх братів рабів...

Саме тоді увійшов в комнату Спартак і з великою радостию, що пробивала ся в голосї, повідомив своїх товаришів, що він на днях відїздить до Капуї, до школи Суллї.

— А там прецінь 10 тисяч ґлядіяторів! — кликнув він. — Ось де ми можемо побільшити число наших приклонників! За рік всї 10 тисяч будуть членами „союза гноблених", а тодї... тодї, товариші, ми перейдемо побідоносно через цїлу Італїю і увільнимо наші родини з під тяжкого ярма Римлян!"

Попращавши ся зі всїми своїми товаришами, Спартак відійшов, а за ним пішли по черзї всї прочі ґлядіятори.

VI. Нарада вождів.

Минули вже два місяці від тої пори, як Спартак був учителем в Капуї. За той час він не бачив ся анї разу зі своїми товаришами заговору. Длятого він рішив ся поїхати до Риму, щоби подати проводирам заговору, „верховній раді союза гноблених", вісти про стан їх загальної справи. Коли Спартак приїхав до Риму і побачив ся зі своєю сестрою, вибрав ся вечером до святого гаю, що находив ся недалеко від міста, в якім мали зібрати ся всї прочі ґлядіятори. Він прийшов перший і мусів ждати. Тому почав проходжувати ся і вдихував глубоко свіжий, пахучий воздух гаю.

Не минуло й кілька хвилин, як на кінци алеї показав ся Окнаман. Спартак побіг йому на стрічу і за хвилю обіймали вони вже один другого.

Спартак поцїлував ся два рази з товаришом і запитав його:

— Ну! що ж нового, Окномане?

— Нового? Та все по старому — відповів ґлядіятор милим звінким голосом. — Ми всї киснемо, та нїчого не робимо, нудимо ся, вилїгуємо ся! Коротко кажучи, дорогий Спартаку, ми ждемо і не можемо діждати ся, коли остаточно прийде час, що ми повстанемо і порахуємо ся з тими нелюдками.

— Та мовчи, божевільний! — кликнув Спартак — заклинаю тебе і всїх твоїх ґерманських богів, ти хочеш погубити цїлу нашу справу!

— Не погубити — бажаю я, але дати її побіду!

— В такім случаю треба ділати осторожно і розумно для того, що лише таким способом ми осягнемо свою ціль.

— Осягнемо? та коли? Я длятого хотів би се знати, що мені було би дуже прикро, як би се мало настати аж по моїй смерти.

— Зажди! нехай наша справа дозріває!

— Ет, знаєш! гнилиці дозрівають і в соломі, але такі ягоди, як наше повстанє, знаєш, як дозрівають? Вір мені, що тут перша річ — сміливість, та відвага. Треба лише зачати, а проче все піде само з себе.

— Ах! що мені робити з тобою? Як мені пересвідчити тебе? Скажи, кілько людий удало ся тобі приєднати для нашого союза за останні два місяці?

— Кілька соток.

— Не вже ти думаєш, що се досить і що з такою силою можна розпочати діло?

— В Капуї, де ти є учителем, всї десять тисяч підуть з тобою, а як розпічне ся повстанє, то зі всїх сторін будуть утїкати раби до нашого табору.

— Так думаєш? Таж прецінь вони ще не знають, про що ходить, чого ми бажаємо, що ми за люди, якими средствами орудуємо до переведеня і здійсненя нашої задачі.

Оба приятелї мовчали пару хвилин. Окноман дивив ся на Спартака не так ласкаво, як може радше лагідно. хоть слова його звучали дивно і грізно. Нараз він знов озвав ся:

—Знаєш, Спартаку, від коли ти обезпечив свою сестру, ти став спокійнійшим і сильнійшим....

Та тут Окноман замяв ся, бо Спартак поблід, як полотно, ударив ся долонею по чолї і кликнув: „О боги! А щож буде з нею?”

Нещасливий ґлядіятор, що під впливом любови до свободи та надії на недалеку і скору побіду забув на хвилю про цілий світ, нараз згадав на свою сестру і при тій гадцї склонила ся його голова на груди, а серце стиснуло ся з болю і туги. Він знав, що на случай неудачі, його сестра лишить ся в руках Римлян і ті схочуть зі злоби на ній помстити ся.

Ґлядіятор перебував в своїй души велику внутрішну боротьбу, о скілько можна було про се догадувати ся з його тяжко дихаючих грудий і з судорожних рухів лиця.

Задумчиво і сумно, зложивши на окрест руки, глядів Окноман на свого друга. Вкінци Ґерманець перебив мовчанку і запитав тихим голосом: „Спартаку! Ти, видко, хочеш покинути нас?”

Нї! Нїколи! Нїколи в світї! — кликнув Тракієць, прокинувши ся та видивив ся на Окномана своїми голубими очима, в яких блестїли слези; — нї! покину радше сестру, покину... все, тілько не покину справи гноблених, нещасливих, бідних, справи рабів! Нїколи! Нїколи в світї!

По тих словах він взяв товариша за руку і повів його на місце, де вже на них ждали то-

вариші заговору.

Ґлядіятори окружили свого любимця, поздоровляли його поданєм руки, та ждали, що він скаже.

Спартак випрямив ся і сказав:

— Наше положене в Італії всім нам дуже добре звістне. Нас всїх жде смерть в цирках, тому ліпше нам гинути за нашу власну волю, як для забави наших ворогів! Ті люті звірі в людській подобі бажають крови, нехай же вони самі розітнуть нам жили своїми мечами, а тоді ми покажемо їм, що і у них кров така сама, як і у нас, що і вони так само смертні, як і ми!

Відповідию на сї слова був голосний оклик одобреня, що довго не замовкав серед нічної тишини.

-- Чи можемо остаточно ми вже раз надїяти ся, що по чотирох роках безнастанної, тяжкої, тайної роботи вибила для нас година мести? — запитав один із участників заговору.

— Так! — відповів Спартак. — Мій товариш, Арториск виїде завтра до Равенни і скаже Ґранїкови, щоби він мав на поготовлю своїх 5.200 ґлядіяторів, які будуть першими леґіонами нашої армії. Другий леґіон буде зложений із 5.700 членів нашого союза, що находять ся в Римі. Над ними провід обіймеш ти, Крисе! Третим та четвертим леґіоном, що повстануть з 10.000 ґлядіяторів в Капуї, проводити буду я з Окноманом.

— Двайцять тисяч ґлядіяторів до борби! — кликнув з дикою радостию Окноман. —

Двайцять тисяч.... Знаменито, знаменито!.... Клену ся на богів ада, що ми побачимо, яка є кров у тих чванливих Римлян!...

— Тепер, коли ми вже про все знаємо — сказав Спартак — то заклинаю вас на нашу святу справу, для якої ми тут зібрали ся: будьте осторожними і розумними! Не важте ся в одній хвилиниці розбити справу, яка забрала нам чотири роки найтяжшої праці! кождий невідповідний запал — був би непростимим гріхом. Ми з Окноманом перші піднесемо прапор повстання і постараємо ся несподіваним нападом заскочити Римлян так, що вони потратять голови й не будуть знали, що робити. Тоді збирайте ся ви в Римі і Равенні, та приходіть до нас! До тої хвилї, доки не повстане Капуа, мусите бути лукаві і удавати спокійних, як давнійше!

По тих словах почала ся оживлена розмова, в якій брали участь майже всї присутні.

Глядіятори попращали ся та почали виходити із гаю в ріжних напрямах по двох людий, щоби не звернути на себе уваги прохожих.

VII. В великій небезпеці.

Тої самої ночи, коли відбули ся збори вождів в святім гаю, повисло над головами ґлядіяторів нещастє, яке мало що не погубило їх цілої справи. Хотяй, як видавало ся, були глядіятори дуже обережні, однак мимо того дійшла до консуля вістка про намірене повстанє в Капуї і він сейчас повідомив про се се-

нат. Сенат постановив чим швидше вислати гінців до начальника міста Капуї з приказом, щоби він сейчас окружив військом школу ґлядіяторів, забрав від них всю збрую і невипускав нікого з рабів на вулицю. Можна уявити собі положене Спартака, коли він вернувши зі святого гаю, дізнав ся від конзулевого невільника, що вже перед годиною виїхали гінці з Риму. Одиноким, що лишило ся йому вчинити, було дістати ся до Капуї швидше, як гінці, упередити товаришів і вхопити за оруже. Треба було дорожити кождою хвилиною. Спартак з Окноманом рішились сейчас вийти з міста пішки, бо їхати дорогою було дуже небезпечно. В найблизшім селї купили вони пару коний, та почали продирати ся бічними доріжками, а там де дорога була крута, що продовжувала подорож римським їздцям, там Спартак з Окноманом перелітали на конях просто через поля. Так удало ся їм виїхати на головну дорогу і випередити римських гінців.

І тепер, коли вони були вже близько мети, коли думали, що їм удало ся на цілу годину випередити римських гінців, на дорозї в віддаленю 15 верств від Капуї, упав кінь Спартака і потягнув за собою їздця. При паданю Спартак вивихнув собі ліву руку. Не зважаючи на страшенний біль, він навіть не показав по собі, як страшно терпів.

Він дізнавав лише страшних мук на гадку, що місто прийти пів години швидше від ворогів, він прийде до школи пів години пі-

знійше. Коли Спартак підняв ся на ноги, не дбав про свою вивихнену руку, лише зітхнув тяжко і сказав жалісним. безнадійним голосом: „Все пропало!.."

Тимчасом Окноман зіскочив з коня, підбіг швидко до Спартака, і оглянувши його руку, сказав:

— Як?.. Що ти кажеш?.. Чиж може все пропасти, коли твої руки ще не сковані ланцухами і коли ти можеж свобідно орудувати мечем?

Спартак стояв мовчки хвилину; доперва потім глянув на Окноманського коня і сказав:

- Пятнайцять верств!... Нам лишило ся ще пятнайцять верств дороги, нехай же будуть забуті ворожі нам боги за те, що ми мусимо зречи ся тепер надії на скорший приїзд! Коли би твій кінь міг перевезти нас обох вісім або десять верств, то останні перебігли би ми пішки, та може прийшли би ще на час!

Та коли вони оглянули уважно коня і побачили його безсильність і тяжке сапанє, то зараз зміркували, що сей кінь не довезе їх обох навіть через дві верстви. Тому рішили вони зіставити коня і пішки бігти до Капуї.

Тяжко описати, з яким неспокоєм пустили ся в дорогу, оба ті мужі, втомлені, ослаблені, що через кілька днів майже нічого не їли. Вони прийшли мовчки, сумно, з блідими, зміненими лицями, облиті потом і з такою неімовірною скоростию, що менше, чим за півтора години були вони вже під воротами

міста. Тут задержали ся вони на хвилю, щоби відітхнути та упорядякувати свою одіж, щоби не звернути на себе уваги сторожі, що стояла в воротах міста. Вони бояли ся, що сторожа дістала вже була наказ, слідити за тими що входять до міста, і право, всіх підозрілих увязнювати. Коли Спартак і Окноман входили до Капуї, виглядали як цілком спокійні люди і старали ся, о скілько се було в їх силах, удавати таких, що йдуть не здалека.

Та як боязько било ся в них серце в груди. Лише зимні каплї поту, спливаючі по їх лици, зраджували сей їх неспокій і мужу, яких вони дізнавали. Спартак рішив ся на случай, коли би їх сторожа не хотіла впустити, вхопити за меч, передерти ся через сторожу і бігцем летіти до школи гляділторів. Він вірив в успіх, бо знав свою силу і силу свого товариша. Дванайцять старих жовнїрів, з яких складала ся сторожа, не могла би устояти ся під їх скорими та тяжкими ударами. Та однак се очайдушне средство, було останним, за яке мав вхопити Тракієць, так що при зближуваню до воріт, його серце, що ще нїколи не дізнавало страху, так сильно било ся, що він бояв ся, щоби йому не трісла яка жила в грудях.

Коли підійшли до воріт, побачили, що два стражники спали, розтягнені на малих, деревляних лавочках, три инші, сидячи, грали в кістки, а два останні балакали між собою, та шуткували з прохожих, що входили або виходили з міста.

Коли Спартак і Окноман зближили ся, ска-

зав один зі стражників:

— А!... клену ся Юпітером, що ті два пройдисвіти бліді, та змарнілі, подабають на тіни, які що йно вийшли з ада".

— А щоби вас чимскорше розшарпали дикі звірі! — крикнув один стражник, що програв гру і забирав ся в друге попробувати щастя.

Тихо і мовчки йшли ґлядіятори дальше; вони минули вже перший лук в воротах і збирали ся вийти з під другого та спішити прямо до міста, коли нараз на зустріч їм вийшов з міста відряд, зложений з трийцяти жовнірів, уоружених від ніг до голови. Коли жовніри задержали ся в воротах, начальник відділу закомендерував: „До збруї!"

Жовніри вибігли швидко з воріт і хотяй в однїй хвилинці змогли уставити ся в ряді, то начальник мав час пересвідчити ся про нелад, що панував між сторожию.

Спартак і Окноман, увязнені на приказ начальника ,подались кілька кроків взад, та зміряли себе бистрим поглядом, при чім Тракієць задержав праву руку Ґерманця, який хотів вхопити за меч.

— То ви так сповняєте свою службу, дармоїди? — запитав остро начальник стражників серед глубокої тишини, що панувала під луками воріт. — То ви так сторожите, ледарі?... Ґлядіятори грозять бунтом, треба конче заперти ворота, розставити сторожу і глядіти за всім так строго, як в воєнній порі, а ви місто того, граєте в кости, та вилїгуєте ся!

І звернувши ся до Спартака і Окномана, він запитав їх, насупивши брови:

— Ви ґлядіятори?

— Ґлядіятори! — відповів сильним голосом Спартак, укриваючи з трудом своє зворушене.

— З ґлядіяторської школи, розуміє ся само собою?

— Ти помиляєш ся, хоробрий начальнику! — відповів Спартак, в котрого очах блиснув луч надії — ми є в службі у коменданта міста.

— Ти знаєш мене? — запитав начальник Спартака.

— Я бачив тебе кілька разів в домі нашого пана.

— Справді так — сказав начальник, пильно вдивляючи ся в обох глядіяторів, яких великий ріст можна було легко замітити, а за те при вечірній темноті, годі було бачити їх лиця — справді мені видає ся...

— Ми оба Ґерманці і услугуємо все жінці нашого коменданта.

Спартак, що жив довший час в Капуї, знав найподрібнійше про те, що діяло ся в місті і дуже добре знав обох ґлядіяторів Ґерманців, людий великого росту, які були в службі у коменданта.

— Дійсно так! — сказав начальник — ти говориш правду і тепер вас пізнаю.

І по короткій мовчанці, підчас якої оба ґлядіятори лекше зітхнули, начальник запитав Спартака: „А відки ви тепер йдете?"

Спартак відповів:

— З літного мешканя вашого пана, куда ми вчера проводили віз з дорогими річами.

— Красно! — відповів начальник, а потім звернув ся до Спартака та Окномана і запитав:

— А ви не знаете нічого про повстанє, задумане в ґлядіяторській школї?

— А звідки нам знати про те? — відповів Спартак, голосом простодушного чоловіка, що не може говорити про те, чого не знає. Коли би навіть бутні та непокірні ученики тої школи були задумали яку дурійку, то ніколи не говорили би про те нам яких щастю вони завидують! Нам прецінь так дуже добре у нашого людяного пана!.. Все те було так імовірне і Спартак говорив так переконуючо, що начальник повірив йому. Та мимо того додав він по хвилинї:

— В кождім разї нам грозить нинї вечером повстанє, хотяй менї се видає ся дуже смішною річию, коли про те подумаю. Впрочім, нехай буде як хоче, то на кождий случай, я приказую вам, віддати свої мечі!... Хоть з вами добре поводить ся ваш пан, лїпше навіть, як яло ся поводити з такою зволочию. Давайте-ж мечі! Бо всеж ви ґлядіятори, спосібні до всего... При тім приказї необережний, палкий Окноман мало що не знївечив всїх заходів Спартака і не привів їх обох до загибели.

Ґерманець вхопив гнївно за меч і витягнув його, але Спартак вирвав від него зелїзо пра-

вою рукою і в тій самій порі не без труду і болю витягнув з ножен свій власний меч і подав начальникови. І в ту хвилю, щоби спинити Окномана від якого нерозважного діла, він додав скоро:

— Не красно з твоєї сторони, що ти нам не довіряєш, і може бути, що за твоє недовірє наш пан не дуже буде тобі вдячний; на який случай маєш тут наші мечі і позволь нам поспішити в дім нашого доброго пана.

— З моїх поступків, мерзенний ґлядіяторе, я сам здам рахунок твому панови; а тепер щезайте оба з моїх очий!

Спартак вхопив праву руку Окномана, що тряс ся від гніву і поклонившись начальникови, пішов з Германцем до міста та приспішав ходу, о скілько се було можливе, щоби не збудити підозріня. Після того, як оба ґлядіятори посували ся наперед, вони почали замічати незвичайний рух і гамір в місті і більше чим коли небудь пересвідчили ся, що їх справа стоїть близько пропасти і що вони мимо всіх заходів, прийдуть за пізно до школи ґлядіяторів.

Та мимо сего, вони звернули з головної улиці і бігцем добігли до кінця міста, де містила ся ґлядіяторська школа.

VIII. Повстанє в школі ґлядіяторів.

Ґлядіяторська школа находила ся в дуже глухій части міста. Від окружаючих домів була вона відділена сильним муром, що був місцями на чотири, або пять сяжнів високий. Б

середині тої огороди построєно більше як десять камінних домів, призначених для ґлядіяторів. В кождім з них находила ся саля, в якій ґлядіятори вправляли ся звичайно в орудуваню оружєм і в ґімнастиці, комнатки для мешканя та склад оружя. Але склад сей був земкнений сильними дубовими дверми з зелїзними засувами, а ключ від них був у начальника школи.

Того вечера, про який ми оповідаємо, лишили ся майже всї глядіятори в середині школи, що було дуже дивчим і незвичайним. Одні з них вправляли ся в ґімнастичних салях в орудуваню деревляними шпадами, одиноким їм дозволеним оружєм; инші знова, розсипані тут і там по дворі більшими купками, займали ся ґімнастикою, або співали загадочні пісні, незрозумілі для наставників; чи мало їх громадило ся в кінци по коритарях, або лежало на своїх ліжках.

Хоть як старали ся ті нещасливі прибрати спокійний вигляд, то все, колиб хто таки вглянув уважно в їх лиця, міг би зрозуміти, що вони дізнавали страшного неспокою і були сильно зворушені в очікуваню якоїсь поважної події.

— Чому то ґлядіятори не виходять нині на прохід? — запитав один наставник, кривий, безрукий, старий жовнїр другого жовнїра, якого ціле лице було порізане близнами.

— А хто їх знає! Вони, як здає ся, хочуть, проти звичаю, перевести нинїшний вечір в стїнах школи.

— Клену ся Юпітером, що се дуже дивне!

— Так дивне, що я, по правді сказавши, не мало бою ся!

— Як то? чи ти боїш ся може якого бунту?

— Ні... по правді сказавши, бунту я від них не надію ся, щоби лише обійшло ся без яких небудь непорядків... хто там знає?

— Клену ся всіми богами... у мене зачинають вже дрожати руки. І коли...

Тут салдат урвав та дав також знак товаришеви, щоби мовчав, бо в тій хвили підійшов до них директор школи.

Оба жовніри поклонили ся йому з почестию; директор зблизив ся до них і спитав:

— Чи не знає хто з вас, чому майже всі гладіятори лишили ся тепер дома, коли давнійше в ту пору школа була майже порожна?

— Не знаю... — промови один з жовнірів.

— Ми завважали се також і були здивовані не менше від тебе — відповів другий.

— Щож стало ся? — запитав директор насуплюючи брови, а погляд його був хмарний і жорстокий; — може вони лагодять ся до якої бучі?

Ніхто з жовнірів не відповів, та відповідь ніс йому один із його рабів, блідий, наляканий, що вів за собою гінця від коменданта, який перестеріг його перед небезпекою, що грозить не лише його школі, але також місту а може навіть цілій Італії.

На сю вістку обняла директора страшна тревога і він, немов ражений громом, стояв нерухомо та не промовив ані слова.

Коли стямив ся, приказав уоружити 250 жовнірів і 250 рабів, що були в службі коло школи, але так, щоби ґлядіятори не могли тих приготовань завважити. Уоружені дістали приказ йти до брами, що відділювала школу від міста, і там ждати на дальші прикази. В міру того, як жовніри збирали ся, він ділив їх на менші відділи та висилав, щоби охоронювали склади оружя і ворота школи.

В скорі прийшли їм на поміч війська з міста, прислані комендантом, які в сей спосіб скріпили ще більше сторожу школи і оружя.

В часї тих приготовань підіймав ся між ґлядіяторами гамір; вони громадили ся на подвірю і палко розмовляли з собою:

— Сторожа окружає склади оружя!

— Ми зраджені!...

— Вони знають про все!...

— Ми пропали!....

— Коли-б був між нами бодай Спартак!

— Ні він, ні Окноман не прийшов, їх певно розпняли в Римі!...

— Горе нам!

— Чиж не змилують ся над нами боги?

— Замикають ворота!...

— А у нас нема оружя!...

— Оружя! Оружя!

Вскорі гамір тих десяти тисяч бішено-кри-

кливих голосів, так зріс, що переміг ся в якийсь зловіщий гук подібний до реву розбурханого бурею моря. Доперва по великих заходах тих, яких Спартак в своїй прозорности назначав провідниками ґлядіяторських відділів, ґлядіятори почали успокоювати ся і розміщувати ся на своїх місцях. Шум і гамір стихали, а в школї настав знов як найбільший лад.

Часть тих провідників пішла до ґімнастичної салї, щоби рішити, що належить зробити для спасеня святої справи, якій служити присягли всї торжественно.

Все те, про що ми розказували, діяло ся саме в ту пору, коли Спартак і Окноман по так великх трудах і небезпечностях зближили ся остаточно до школи. Вони задержали ся, коли побачили при світлї смолоскипів блискучі шеломи римських жовнїрів.

— Жовнїри! — шепнув Окноман до Спартака.

— Так! — відповів Спартак, а його серце з болю стиснуло ся.

— Значить ся, вже запізно!... Школа окружена.... Щож нам робити?

— Пожди!

— І подумавши хвильку, сказав він до Окномана:

— Стій і мовчи!

І з незвичайною обережностию, тихо, тихенько йшов він в напрямі до того місця, куди перед тим переходили жовнїри.

Тракієць ступив шість, або сїм кроків, задержав ся і напруживши слух, почув тихий

шум: потім підніс долоню правої руки до очий і почав уважно вдивляти ся в темноту. По хвилинці міг він розпізнати чорну товпу жовнїрів, що спішили на конець улиці.

— Вони почали окружати школу; тепер відділи жовнїрів йдуть собі на зустріч з обох кінців вулиці. Ми більше обзнакомлені з тими крученими стежками і прийдемо десять мінут скорше до стіни, що окружає, школу від міста. Там вона висока на 4 сяжні. Туди ми дістанемо ся до школи.

І дійсно так стало ся, як Спартак передвидів. Він не гаїв часу, перебіг з Окноманом скоренько темні улички та підійшов до того місця шкільної стіни, про яку вони недавно говорили. Окноман зі зручностию якої не можна було сподївати ся по нерівних камінях старої стіни вилїз на верх, і сїв на мурі. Потім почав спускати ся на другу сторону, а се було труднійшою і небезпечнійшою річию. Ледво Ґерманець став зникати з очий Спартака, як сей останний, держачись за ріг каменя, що виставав зі стіни, почав також лїзти по тій прикрій драбинї. Він пригадав собі на свою вивихнену руку аж тодї, коли почав нею придержуватись муру. З великого болю, якого тепер дізнав, упав бідолаха на взнак на землю.

—Нїчо... — відповів Тракієць, що успів вже підняти ся, а заглушивши в собі біль, спричинений рукою, почав знов драпати ся по стінї. — Нїчо!... моя вивихнена рука.

— Ах! божу ся всїми семи зміями ада; —

крикнув Окноман. -- Правда!... а ми про те забули. Пожди на мене, я знов вилїзу на стіну і поможу тобі. І кажучи те, він почав вже підлазити по стінї, коли почув голос Спартака.

—Нїчо... Нїчо.... Кажу тобі, що нїчо... не труди ся... за хвилю і я дістану ся до тебе.

І справдї в сю мить побачив Окноман мужну стать Спартака, а по хвилинї Тракієць з такою скоростию, як коли би злїзав по щеблях вигідної драбини, спускав ся тепер з каменя на камінь і зіскочив на землю, та підійшов до Ґерманця.

Окноман підбіг до него і хотів оглянути його руку, але задержав ся, переляканий блїдим лицем і страшно розширеними, немов би склянними зрініцями товариша, що був через те більше подібний до мари, як до чоловіка.

— Спартаку! Спартаку! озвав ся він шепотом і з такою ніжностию, якої не можна було по нїм сподївати ся. — Спартаку... ти терпиш великий біль, більший, як може чоловік видержати... Спартаку, ти ще зімлїєш... сядь тут..

При тих словах Окноман з любовію обняв його своїми руками і старав ся його посадити опираючи Спартака плечима о стїну.

Спартак зімлїв дійсно з великого болю, визваного тим напруженєм, з яким він мусів придержувати ся слабою рукою. На його лици, що подобало на лице мерця, видно було тут і там каплї зимного поту. Його страшно блїді губи дрожали судорожно, а з поза його

сильно затиснених зубів добував ся час від часу тихий стон. Ледви Окноман опер його о стїну, коли нараз голова Спартака повисла на грудях.

Він виглядав як мертвий.

Зворушений Ґерманець, стояв кілька хвилин, та з розпукою дивив ся на свого побратима, не знаючи, що має робити. Та небавом рішив ся на щось. З найбільшою обережностию взяв він лїву руку Спартака, підніс її поволи, обнажив та засукав рукав плаща. Коли побачив, що рука дуже опухла, подумав, що дуже добре було би тепер зробити перевязку. Він опустив руку Тракійця і почав видирати крайку зі свого плаща.

Але потрясенє, якого дізнав Спартак при паданю руки на землю, спричинило йому страшенний біль; він застогнав, порухав ся, з трудом отворив очи і поволи почав приходити до памяти. Біль позбавив його чутя, біль привернув йому свідомість.

Ледви Спартак опамятав ся і скупив свої гадки, сейчас зірвав ся на ноги і крикнув гірким, насмішливим голосом:

— Добрий герой з мене! Клену ся Юпітером, Спартак замінив ся в нездарну бабу! Наші братя гинуть під ударами жовнїрів, наша справа перед самою виграною пропадає, а я омлїваю.

З трудом удало ся Окноманови пересвідчити його, що все довкола спокійне, що вони приспіють ще на час, щоби уоружити ґлядіяторів, що його зімлїнє тревало не довше як

дві мінути і вкінци, що стан його руки був дуже небезпечний.

Кажучи те, Ґерманець обвязував сильно руку Спартака і при помочи крайки перевязав її на грудях. Коли скінчив, сказав:

— Так будеш менше терпіти. А для Спартака вистане одна права рука, щоби бути непобідимим.

— Коби нам лише удало ся дістати мечі! відповів Тракієць і подав ся швидко до найблизшого дому школи.

На дворі стояли мовчки дві которги*) ґлядіяторів, які зараз пізнали Спартака і Окномана. В рядах озвали ся голоси радости і надії.

— Мовчати! — крикнув Спартак своїм сильним голосом.

— Мовчати! — повторив Окноман.

— Мовчіть і уважайте на порядок! тепер не пора на неумістні крики! — додав Спартак.

І коли настало глубоке мовчанє, він запитав:

— Де ваші начальники і дорадники?

Вони радять в сусіднім домі, що робити, бо і школа окружена римськими військами і склади оружа мають сильну сторожу.

Я знаю про те, відповів Спартак і обернувши ся до Окномана, додав: — Підем туди до них.

Потім звернув ся ще до тисячки ґлядіяторів, зібраних на подвірю і сказав:

---

*) Одна которга числила 600 людий.

— На імя всіх богів неба і ада я приказую вам, заховувати порядок і тишину.

Скоро війшли вони до салї, де при світлї кількох смолоскипів сиділо двіста наймужнїйших глядіяторів — члени головного совіта „Союза гноблених".

— Спартак! — крикнуло трийцять людий, заскочених милою несподіванкою.

— Ми пропали! — сказав один з них.

— Ще нї — відповів Спартак, — коли нам удасть ся дістати в наші руки хоть один склад оружя.

— Та чи зможемо ми се.

— Ми безоружнї!

— Та й небавом нападуть на нас римські жовнїри.

— І порубають нас а кусники...

— Маєте смолоскипи? — запитав Спартак.

— Так, найде ся до триста пятьдесять, або чотириста.

— Се буде вашим оружем! — крикнув Спартак, а очи його заяснїли радостию. За хвильку він додав:

— Зі всїх десяти тисяч глядіяторів, що є в тій школї, ви без сумнїву найхоробрійші і найсильнїйші. Ви повинні довести нинї, що ваші товариші, вибравши вас начальниками, дійсно не помилили ся. Чи ви готові на все?

— На все! — відповіло одноголосно двіста глядіяторів.

— Чи ви безоружні будете навіть боро-ти ся зоруженими?

— Будемо! — крикнули ще з більшим запалом ґлядіятори.

— Коли так... то давайте смолоскипи, запалимо їх і кинемо ся з ними на сторожу при найблизшім складі оружя, проженемо її, спалимо двері і у нас буде тілько оружя, кілько потреба до того, щоби віднести повну побіду. Ні! Ще не все пропало, коли у нас є віра і рішучість, або побідити, або вмерти!

Блїде лице відважного Тракійця засіяло тодї якимсь особливиним блеском. Його очи блестїли, з його постати пробивало ся одушевленє. Віра, що розпалила того обезсиленого та утомленого чоловіка, швидко удїлила ся і другим двіста ґлядіяторам, що зійшли ся в тій сали.

Всї, як один муж, побігли за смолоскипами, які за радою Спартака вже давно були приготовані і переховували ся по ріжних поміщенях школи.

Коли начальники радили ся, ґлядіятори стояли дальше мовчки на дворі і ждали на вислїд нарад. Їх огортав то страх, то надія.

Але і Римляни не тратили часу даром. Вони окружили сильною сторожию всї склади оружя, заняли всї виходи зі школи і тепер збирав ся комендант повести останних, знаменито озброєних 500 жовнїрів, яких мав ще під рукою, вирост на ґлядіяторів, та присилувати їх, щоби розійшли ся. В тім самім часї, коли Спартак, Окноман і товариші були вже готові, щоби вдерти ся на коритар, до якого виходили двері оружного складу, розніс ся серед нічної

тишини звук труб і коли мовчанка тревала дальше, окличник заявив, що коли ґлядіятори після третого завізвання труб не розійдуть ся, то військо розжене їх силою.

Спартак стояв короткий час нерухомо з задуманим страшним лицем, та з очима, спущеними в долину, як чоловік, що питає сам себе о раду. Вкінци він звернув ся до своїх товаришів і сказав:

Коли доведе ся нам захопити хоть один склад оружя, то найдені там мечі стануть на те, щоби заволодіти і прочими складами школи і ми побідимо. Коли-ж не успіємо, то лишає ся нам ще одно средство, щоби спасти нашу справу. Нехай часть провідників верне до наших товаришів, що ждуть на дворі і як вони не почують через чверть години нашої пісні, то нехай прикажуть всім розійти ся мовчки на свої місця. Се буде знаком, що ми не могли добути оружя. В такім разї ми постараємо ся в який небудь спосіб вирвати ся зі школи, дістанемо ся до найблизшого шинку, узброїмо ся в то, що попаде в руки, поборемо всї перешкоди і в числї сто, чи шістьдесяти, чи трийцяти, коротко кажучи всї, хто лишить ся живим, зійдемо ся на горі Везувію і там підіймемо прапор повстаня. Туди нехай до нас найкоротшою дорогою приходять всї наші братя, чи озброєні, чи безоружні, чи гурмою, чи поодиноко. Звідтам пічне ся війна всїх гноблених против гнобителїв. А тепер!... вперед!....

І разом з Окноманом він перший влетів

на коритар. В одній хвилї кинув ся він на жовнірів, яких начальник, старий каліка, однорукий жовнїр, кричав, ждучи нападу: „Вперед Но! вперед.... мерзенні ґлядіятори! впер...” Але не успів докінчити, бо Спартак витягнув свою руку, уоружену великим, горючим смолоскипом і наніс йому ним удар просто в рот.

Старий жовнїр заревів і відсунув ся. Спартак і Окноман, як голодні тигри, напали на жовнїрів, разом з двома иншими товаришами, бо в вузкім коритарі годї було в однім рядї бороти ся більше як чотиром.

Скоро прогнали вони жовнїрів від дверий. Сотка ґлядіяторів, узброєних смолоскипами, втиснула ся поволи до сіний і почала убивати жовнїрів, з яких богато осліплених і обезоружених спасало ся утечою. Друга часть ґлядіяторів складала смолоскопи коло дверий оружного складу, щоби їх спалити і дістати ся в сей спосіб до внутра.

Тимчасом комендант велїв трубіти третий раз і коли побачив, що ґлядіятори не розходять ся до своїх кімнат, приказав жовнїрам кинути ся на безоружних.

Настала страшна хвиля: воздух наповнив ся криками, проклонами і стонами; ґлядіятори попали в нелад від граду тяжких ударів, та почали відступати ся до ріжних виходів з подвіря з криком:

—Оружя! Оружя! Оружя!....

Але удари мечів падали на них дальше і небавом відступоване ґлядіяторів перемінило ся в утечу і в загальний заколот.

Коли в сей спосіб комендант розігнав ґлядіяторів, пішов зі своїм військом до складу оружжя, до якого двері почали горіти. Коли побачив, що мечі нічого не вдіють проти смолоскипів, він приказав жовнірам уживати копія.

Товариші Спартака були приневолені подати ся взад, але що се були люди більше хоробрі і досвідчені, тому їх відворот відбував ся в порядку. Боронячи ся проти Римлян смолоскипами, вони виймали копія з тіл убитих і ранених, та пускали їх в рух з незвичайною зручностию.

Коли Спартак вийшов з коритара, побачив на дворі безладну утечу ґлядіяторів і по пронизливих криках і стонах пізнав, що тут тепер все утрачене і що остає лише одна дорога спасення, — видерти ся зі школи і втікати на гору Везувій.

І він крикнув сильним голосом:

— У кого є меч, нехай лишає ся тут і боронить, як можна лише найдовше виходу перед жовнірами.

Невеличке число ґлядіяторів, яким удало ся в часі боротьби відібрати мечі від Римлян, згромадило ся коло коритаря і боронило його в розґуці.

— Ходїть за мною" — крикнув Спартак до прочих ґлядіяторів, вимахуючи високо смолоскипом.

І разом з Окномаіом, скорим кроком пішов він до того місця стіни, де вузкі двері, що стояли не знати кілько літ заперті і зава-

чені, були тепер для глядіяторів одиноким виходом.

Але щоби спалити ті двері, треба було-б ждати пів години, а за той час могли жовніри заволодіти коритарем і підійти в той спосіб до стіни. Розбити двері годі було без сокир і молотів. Щож робити? В який спосіб можна без сокир і молотів отворити сей вихід? В тім завважав Окноман марморний стовп і звертаючи ся до товаришів, крикнув: „Найсильнійший нехай прийде сюди!"

Кількох глядіяторів вийшло наперед. Вибравши одного з них, що був такого великого росту, як він сам, крикнув Окноман, показуючи на стовп:

— Бери но, побачимо, яка в тебе сила! — і сам вхопив за стовп з другої сторони.

Оба піднесли ту величезну камінну брилу, розгойдали її з великим трудом та з цілою силою ударили нею в двері, які затріщали упали на землю і розлетіли ся на дрібні кусники. Глядіятори запалили свої смолоскипи, пішли за Спартаком вузкими дверима і опинили ся на вулици.

Тихо і осторожно підійшли вони до недалекого шинку, якого властитель вийшов їм на зустріч.

— Ну, щож?... Які новини?... Як веде ся бійка?... — запитав він.

Але Спартак місто відповіди, різко сказав:

— Дай нам все оружє, яке лише найде ся в тебе а також всї знаряди, що в руках, приведених до розпуки людий, можуть стати смер-

тоносними.

По тих словах він підбіг до печі. та взяв рожен, а Окноман стягнув гак, що висів на стіні і набрав цілий оберемок колів, вил, ножів, кіс, потім оба вийшли зі шинку та стали роздавати се оруже товаришам.

Коли узброїли ся, Спартак перший, а за ним його товариші пустили ся в напрямі до гої вулиці, де стояли римські жовніри.

Варта не успіла ще дати знаку про небезпечність, як ґлядіятори кинули ся на Римлян з завзятєм диких звірів та задавали їм немилосерні удари, валили, ранили, убивали.

То була бійка, що тревала лише короткий час, але ґлядіятори з такою силою та завзятостию нападали на своїх ворогів, що ті почали утікати.

Спартак, подумавши хвильку, сказав:

—Тепер половина з нас мусить лишити ся тут, щоби через пів години здержувати римських жовнірів, що можуть прийти на поміч, а за той час друга половина буде могла передерти ся через міську браму.

— Я лишу ся! — закликав Окноман.

— Ні! ти поведеш наших на Везувій, а я лишу ся тут.

— Сего ніколи не буде! Коли я умру, ти можеш вести війну дальше, але як би ти погиб, то все пропало.

— Йди ти! Йди ти, Спартаку! — кликнуло кілька голосів. — Ми лишимо ся тут з Окноманом.

В очах Спартака заблисли слези, на вид

гої благородної любови і привязаня. Він протягнув руку до Германця і сказав:

Прощай!... Жду вас на Везувію!...

IX. На Везувій!

Не минуло дві години, як Спартак був вже зі своїм відділом за містом і підходив до двора одного богатого Римлянина. Коли задзвонив, вийшов до воріт старий Грек, на пів сонний, та сказав: „А щоби Юпітер скарав того напастника, що сміє вертати в так пізну пору. Не буду його жалувати і донесу про се завтра управителеви”.

Най боги будуть милосерні для тебе і нехай помагають тобі у всіх починах! — відповів Спартак також по грецьки.

Ми ґлядіятори, Греки, такі раби, як і ти, вийшли з Капуї, щоби оповістити загальну свободу. Тому отвирай нам зараз і не зневоляй нас, ужити сили, бо инакше лихо буде з тобою!

Невільник отворив уста, вибалушив очи та стояв здеревілий і був подібний більше до мари, як до живого чоловіка.

Чи отвориш вже раз, трусливий старче, бо я прикажу сейчас виважити ворота!

Не було що робити. Старець послухав. Коли лише ґлядіятори ввійшли до двора, Спартак приказав заперти ворота і поставив коло них свою сторожу. Відтак велів він попросити управителя, успокоїв його, що ані він, ані його пан не понесе ніякої шкоди та попросив його, щобй він добровільно посмотрив його

відділ в припаси, потрібні до житя.

Зараз винесено для ґлядіяторів з пивниць вино і поживу. На приказ Спартака, кождий з них взяв з собою припасів на три дни. Сам Спартак майже нічого не їв, хоть від доби анї не їв, анї не спочивав хотьби хвилину.

В тім дворі був між рабами один лікар Грек, що обовязаний був лічити невільників, а токож і пана, коли сей приїздив до двора. Лікар оглянув уважно руку Спартака, вправив на своє місце вивихнену кістку, обложив руку дощинками і обвязав її перевязкою. Відтак заявив він, що Спартак мусить конче відпочити, бо в противнім разї йому грозить запалене, тим більше, що він вже і тепер має пропасницю, яку спричинили утома і тревога останних днів.

Спартак видав найточнійші розпорядженя, поклав ся до вигідної постелї та переспав до рана.

Коли він встав оживлений і скріплений сном, сонце освічувало вже своїми ясними лучами гарну лїтну палату і окрестні гори, що окружали її зі всїх сторін.

Коли вийшов на двір, зібрав перед домом всїх невільників, що служили тамошному панови, та удав ся до вязниці, що містила ся при кождім римськім дворі. Там саджали за провини всїх рабів, що працювали звичайно в зелїзних ланцухах. Коли випустив з вязниці около 20 нещасливих невільників, та зняв з них ланцухи, тоді вернув ся разом з ними до прочих невільників і там в горячій, сильній

промові пояснив їм причину свого походу і ціль, для осягненя якої ґлядіятори посвятили своє житє.

— Хто з вас хоче бути вільним — так закінчив він свою промову — хто понад рабство висше ставить почесну смерть з мечем в руках, на полю борби, за свободу, хто почуває себе досить смілим, щоби в кождій хвилї наложити головою і настільки витревалим, щоби перетерпіти всї тягари і труди війни проти могучих Римлян, сей нехай бере в руки перше лїпше оруже і йде за нами!

Ся промова викликала глубоке вражінє в души тих нещасливих, понижених рабів. Серед одушевлених окликів і сліз радости більше як 80 людий вхопило за топори, вила, коси, та тризубцї і зложило присягу, якою зобовязували себе всї члени „Союза гноблених".

Спартак уставив в ряд свій малий відділ, оглянув його і показало ся, що разом з тими, які щойно пристали до него, мав вже 150 людий.

О десятій годинї рано відділ ґлядіяторів рушив дальше і по осьмогодиннім маршу прийшов до околиць города Неаполя, де на приказ Спартака, задержав ся на хуторі одного богатого Римлянина. Тут повторило ся те саме, що і в попереднім дворі. Відітхнувши, він вибрав ся в дальшу дорогу в супроводї нових пятьдесяти рабів і ґлядіяторів.

Цїлу ніч йшов відділ наперед, оминаючи більші дороги, а продираючи ся лише стежками між полями і виноградами. По дорозї за-

держував ся у всїх дворах і хуторах, щоби візвати до повстаня рабів і забрати оруже, яке лиш було.

Так підійшли вони до підніжя гори Везувія.

Коли Спартак опинив ся тут, почав уважно дивити ся на вершок, щоби пересвідчити ся чи стежка, по якій вони доси йшли, доходить аж до самого вершка гори. Але корчі, що ставали що раз то густійшими, в міру того, як ґлядіятори зближали ся до гори, не дозволяли йому оглянути крутої стежки. Тому рішив по розвазї Спартак вислати кількох звинних ґлядіяторів, щоби оглянули дорогу. А сам з більшою частию відділу почав обходити доокрестні двори і лїтні мешканя, та увільняв всюда рабів і збирав оруже.

Сїмдесять людий лишило ся на місци, куди до полудня мали прибути всї прочі ґлядіятори.

Все зроблено так, як приказав вожд повставших рабів.

Коли післанцї зійшли з вершка гори, застали вже на условленім місци Спартака, що успів за той час зібрати ще двіста рабів.

Тепер вже було у него 500 людий, з яких він утворив пять віддїлів, в кождім по сто людий. Перша сотка складала ся з наймолодших і найсильнїйших ґлядіяторів, що добре уміли орудували оружем і були найлїпше узброені в мечі і копії. Начальників над ними, сотників і десятників, вибрав Спартак з поміж глядіяторів, що втїкали з ним з Капуї бо він

знав їх вже довше і для того їм вповні дові-ряв.

Післанці розслідили, що дорога на гору є дуже крута і що при самім верху вона цілком щезає і що спинати ся дальше є дуже стрімко і трудно.

— Прецінь раз! — крикнув Спартак — по тілько неудачах боги починають нам помагати! Там, на тих верхах, де орли вють гнізда і де ховають ся звірі перед переслідуванем людий, там водружимо знамя свободи. Там розложимо ся табором і будемо ждати, поки не зберуть ся до нас наші братя. Ліпшого місця доля не могла нам дати. Вперед!

В тім часї, коли ґлядіятори по стежці спинали ся на верх Везувія, Спартак закликав до себе десять певних товаришів, заосмотрив їх в гроші і приказав йти ріжними дорогами: Катром до Риму, тром до Равенни, тром до Капуї, щоби повідомити товаришів в тих містах, що Спартак з 500 жовнїрами розтаборив ся на Везувію і взиває всіх, щоби як найскорше спішили до него, та разом бороли ся за свободу.

По двох годинах тяжкого спинаня відділ дістав ся на обширну поляну. Тут приказав Спартак задержати ся і підчас коли його товариші відпочивали, він обійшов поляну доокола і рішив, що її можна вибрати на місце під табор.

І справді, тяжко було найти догіднїйше місце. З одної сторони притикала поляна до ряду високих, неприступних скал, з другої бу-

ла страшенна круча, по якій не то люди, але і дикі кози не могли ся вдирати на гору.

Таким способом вони могли сподівати ся нападу лишень з тої вузкої стежки, по якій самі прийшли.

Спартак післав зараз кількох людий до поблизького ліса по дрова, щоби на ніч розпалити костри, бо на такій висоті і при такім зимні по ночах було дуже холодно.

Відділ ґлядіяторів і рабів, утомлений походами послідних днів, попав скоро в глубокий сон і коли на небі засіяли перші звізди, то на цілій поляні панувала найбільша тишина. Костри, тріскаючи і палахкотячи, освічували сплячих ґлядіяторів.

Не спав один Спартак. Він сидів нерухомо на темній скалї, та дивив ся в даль. Його думки блукали далеко-далеко. Він згадав на свою рідну Тракію, на свої дитячі літа, на давне минуле щастє, що щезло, як сон. При тім споминї прибрало його лице спокійний і ясний вигляд, та небавом воно знов захмарило ся й посумніло. Він пригадав собі на часи римського нападу, на кроваві борби, на пораженє Тракійців, на знищенє свого дому та достатків і на рабство своєї родини...

Спартак стрепенув ся: йому здавало ся, що почув якийсь шелест. Він почав прислухувати ся, але кругом все було тихо і лише подуви гірського вітру від часу до часу колисали листем дерев.

Спартак звернув ся до костра, думаючи відпочити перед завтрішним днем і знов по-

чав прислухувати ся. — „На гору підходять жовніри!...”— промовив він. Колиж підійшов на конець площі, нахилив ся наперед і сказав:

— Вже! Я не думав що так скоро!

Спартак не успів ще дійти до нічної сторожі, коли серед нічної тишини роздав ся чистий, дзвінкий голос вартівника, поставленого ним раньше.

— Хто йде?...

І зараз опісля проніс ся грімкий поклик:

— До оружя!

Вмить вартівна сторожа ґлядіяторів була на ногах. В тій хвильці підійшов до неї Спартак. Він держав в руці голий меч та сказав спокійно:

— На нас хочуть напасти, але з тої сторони не вийде на верх ані один.

— Ані один не вийде на верх, — повторили ґлядіятори, мов відгомін. Але яке було здивоване всіх, коли в відповідь на оклик вартівника, вони почули голос Окномана:

— Товариші! се я і наші братя!

Легко уявити собі радість Спартака. Він кинув ся на зустріч Окноманови і оба ґлядіятори почали обіймати ся, немов би не бачили ся богато літ.

— О, мій любий Окномане! — кликнув Спартак, — я не надіяв ся так скоро тебе побачити.

— Не думав і я — відповів Ґерманець, та гладив русяве волосе Спартака і цілував його сердечно в лице.

Коли проминули перші хвилї радости, Окноман оповів, як підчас нічної борби коло школи погибло майше трийцять його товаришів і як з прочих сто двайцяти лише частинцї повело ся разом зійти ся і в ночи вибрати ся в дорогу.

Не дуже давно стрінули ся вони з одним із гонців, висланих Спартаком до Капуї, і від него дізнали ся, де Спартак і його товариші розложили ся табором. Велика була радість в таборі ґлядіяторів. До пізної ночи вели ся розмови та випитуваня товаришів, доки вони вдоволені і щасливі не уснули кріпким сном.

Рано оглянули Спартак і Окноман свої віддіри, приказали наскладати по берегах поляни цїлї купи каміня на случай нападу Римлян, та заосмотрити ся в дрова для кострів та в поживу. Так минув цїлий день і слїдувала ніч. Але над раном другого дня обудив ґлядіяторів крик вартівників, які взивали їх до збруї.

Тепер дїйсно приближало ся около тисячі римських жовнїрів під начальним проводом Сервілїона. Скоро лише показало ся римське військо, ґлядіятори обкидали його градом каміня.

— Вперед! ради Юпітера вперед! Відважно! — кричав Сервілїон (ідучи на передї).

— За хвилю будемо ми в таборі тої зволочи і порубаємо її на кусники!

Не зважаючи на град каміня, що на них з гори летїло, Римляни посували ся на верх аж до самого валу, де остаточно могли вже ужити оружя.

Гамір і крик побільшали ся, борба ставала ся кровавою.

За той час стояв Спартак на вершку гори і наглядав над борбою.

Зором розумного полководця змірив він обі противні сторони і зрозумів, яку непростиму помилку зробив його противник, Сервіліон, ведучи до штурму свій відділ по вузенькій стежці, де могло станути рядом не більше як десять людий, коли ціла проча овпа мусіла стояти бездільно під влучними ударами ґлядіяторів. Сейчас вихіснував він помилку Сервіліона і уставивши своїх жовнірів на цілім краю площі, приказав їм безнастанно кидати каміннями на нападаючих Римлян. — За чверть години Римляни кинуть ся до утечі і ми порубаємо їх на кусники!

Се, що Спартак приповів, здійснило ся вповні.

Через той час, коли Сервіліон зількома відважнійшими старав ся перебити собі дорогу до табору ґлядіяторів, все проче військо стояло бездільне і безрадне під густим градом каміня.

Вскорі почав римський відділ хитати ся і подавати ся взад. Надармо домагав ся Сервіліон від своїх жовнірів неможливого; він приказав їм стояти на місци, не зважаючи на брили каміня, що падали на них зі всїх сторін.

В перших рядах наставало що раз більше замішанє і вкінци ціле військо пустило ся в безладну утечу, при чім передні ряди тиснули ли задні, та не були в силї задержати ся до

самого підніжа гори. Ґлядіятори йшли слідом за ними. Коли римські жовніри добігли до вільного місця, Сервілйон почав взивати їх до себе, але вони, переслідувані ґлядіяторами, розбігли ся на всі сторони і тілько тут і там удало ся начальникам зібрати довкола себе невеличкі відділи. Тай ті не могли довго остояти ся перед ґлядіяторами і коли погиб Сервілйон від меча Спартака, Римляни почали поспішно утікати.

З тою хвилею скінчила ся борба, а почала ся правдива різня.

Римське військо розбито. Більше як чотириста жовнірів лежало мертвих. Триста людий потоплено і на приказ Спартака відібрано їм оружє та пущено на волю. Ґлядіятори утратили не більше як трийцять убитих і начислили до пятьдесяти ранених.

Вскорі вернули побідники до свого табору на Везувій, забравши з собою все оружє Римлян.

X. В засідці.

Вістка про поражене двох римських когорт рознесла ся блискавицею по всїх доокологичних містах, та викликувала всюди страх і тревогу.

Лише в однім Римі не придавано повстаню ґлядіяторів поважного значіня. Римський сенат був тоді занятий важнійшими справами. На сході і заході узброїли ся проти Римлян їх сусіди і всї війська були вислані на грани-
ці.

На численні домаганя міст, що лежали близько Везувія, римський сенат рішив вислати на ґлядіяторів шість когорт, с. є. близько три тисячі людий, під проводом славного і розумного полководця, Клявдія Ґлябра.

Заким Клявдій упорядкував свої когорти, військо ґлядіяторів бистро росло на числі. Заволодівши Везувієм і сусідними рівнинами, Спартак що дня відбував зі своїм військом воєнні вправи. Він учив їх здвоювати ряди, лучити ся, творити боєві кольюмни і таке инше. З труб і рогів, відібраних від римських жовнїрів, зложив він маленький відділ музикантів, та успів приготовити своє маленьке військо до неминучої борби. Від сусідних пастухів і рубачів дізнав ся Спартак, що Римляни зближають ся до його табора. Він мав дуже точні вісти про число своїх ворогів. Він розумів, що з тисячию своїх жовнїрів він не буде в силї бороти ся на отвертім полю проти трох тисяч Римлян і длятого рішив очікувати нападу в своїм таборі на Везувію. Здавало ся, що Клявдий дійсно збирав ся атакувати Спартака. Около полудня сотня легко уоруженнх римських піхотинців з обох сторін почала стежками підходити в гору. Коли Римляни приближали ся до табору ґлядіяторів, пустили туди цілу хмару стріл, але не спричинили більшої шкоди, бо віддалене було досить велике.

Та все таки кількох ґлядіяторів було ранених.

Спартак хотів вже кинути ся на римських стрільців, але вони скоренько відступили ся,

по видимому, зрікли ся нападу на табор.

Клявдий післав їх на Везувій лише длятого, щоби вивідати ся, чи глядіятори не покинули свого табору. Коли він переконав ся, що вони все ще на горі, затер весело руки. Він зрозумів, що може побідити ворога його власним оружем.

— Миш в норі! За пять днів вони всї здадуть ся! — сказав він.

І лишивши у підніжа гори дві когорти під проводом Мессалї, Клявдий пустив ся чотирма прочими когортами на верх, в напрямі до табору глядіяторів. Коли дійшов до того місця, відки починала ся вже одинока кручена і вузка стежка, по якій можна було спинати ся дальше в гору, він приказав там своїм жовнірам розложити ся табором. Тимчасом і Мессаля повів свої когорти довкола гори і по кількох годинах станув по другій стороні гори. По дуже прикрій дорозї він підняв ся на гору до того місця, де обриви і урвища тамували дальшу дорогу і тут приказав станути табором.

На розсвіті другого дня, Спартак обходячи після звичаю варти, зввважав ворожий табор Мессалї. Він не міг бачити військ Клявдия, які розтаборили ся на противнім боцї і були заслонені лїсом, але мимо того, він від разу пізнав плян Глября.

Щоби пересвідчити ся про правдивість свого здогаду, Спартак почав з двома сотками спускати ся стежкою в долину, та дуже скоро найшов на передну римську сторожу і по-

бачив досить великий римський табор.

При появі ґлядіяторів Римляни кинули ся наперед, та обсипали стрілами відділ Спартака. Але нещасний Тракієць, поражений гадкою про те, що він замкнений зі всіх сторін і що нехибно мусить згинути, не рухав ся з місця і не замічав стріл, що літали довкола него зі свистом. Доперва слова одного десятника опамятали його:

— Спартаку! Що приказуєш? Чи йти вперед і бороти ся, чи завертати?

— Завертати! завертати! — відповів сумно Тракієць.

Ґлядіятори почали скоро виходити на гору. Задумчиво і поволи йшов за ними Спартак, з головою похиленою на груди.

Якийсь час гнали Римляни за ґлядіяторами, та обкидували їх стрілами, але вскорі на приказ свого начальника, вернули назад.

Коли Спартак дістав ся на площу, завізвав до себе Окномана і Арторикса. Він відвів їх на бік, показав їм римський табор, розложений по другій стороні гори і питав о раду, як видобути ся з того страшного положеня.

— Кленусь ся вам, —сказав Окноман, — не лишає ся нічо, як кинули ся з лютостию диких звірів на сей, або той табор. Тисяч наших поляже, але дві сотні вибє ся на волю!

— Коли би се було лише можливе! — сказав Спартак.

— Щож тут неможливого? — запитав палкий Ґерманець.

— Чи ти подумав про те, що новий воро-

жий табор розложений є як раз там, де вузка стежка розширяє ся і творить поляну? Чи ти зрозумів се, що так з одної як і з другої сторони ми можемо бороти ся не більше, як по десяти людий в ряді? Щож нам з того, що нас є тисяч і двіста, коли в самій борбі може брати участь лише двайцять людий.

Слова Спартака були так переконуючі, що Окноман похилив голову і зітхнув глубоко. Арторикс стояв також мовчки.

— Припасів є у нас лише на пять днів, — говорив дальше Спартак. — Щож потім?

Сім, вісім днів можна буде ще видержати, але опісля.

— Лишає ся один вихід: піддати ся, або умерти....

Положенє сих людий було дуже прикре. Гадка, що в одній хвили резбиті надії і труди пяти літ, задавала їм невисказані муки. Пропала одинока ціль, одинока радість їх житя! Бачити такий сумний кінець справи тоді, коли здавало ся, що вони були вже близькі побіди!... Щож значила смерть поруч такого страшного нещастя?....

Спартак перший перервав ту страшну мовчанку.

— Підемо, — сказав він, — та оглянемо добре площу, а може найде ся ще який спосіб, щоби спасти ся і вийти з тої могили...

Коли підійшли до того місця, де левада припирала до незвичайно стрімкої кручі, всі три задержали ся, хотячи очима змірити єї глубину, але зараз відступили зі страхом, по-

чувши заворот голови, на вид тої бездонної пропасти.

— Хиба одно камінє може скотити ся до дна, — сказав Спартак.

XI. Новий помисл Спартака.

Недалеко від вождів плело кількох молодших ґлядіяторів, лежачи на землї, з лозового прутя великі щити, та обвивало їх скірою. Зір Спартака, що задумчиво глядів на всї сторони, спочив несподївано на ґлядіяторах і їх роботї.

Один з них обяснив Тракійцеви, що вони ладять з прутя щити для будучих товаришів, які можуть до них прийти.

— Нехай вам боги заплатять за таку братню любов для своїх товаришів! — кликнув Спартак.

Після короткої мовчанки, підчас якої Тракієць з любовію дивив ся на молодців, він запитав:

— А богато маєте ще шкіри?

— О нї! не більше, як на двайцять щитів.

— Яка шкода, що нема шкіри!

— Кілько схочеш, дістанеш її, як лози в лїсї! — замітив жартом один із ґлядіяторів.

Зір Спартака спочив знова на тім грубім, сильнім і гибкім прутю, що лежало маленькими купками.

Послїдні слова ґлядіятора вразили його. Несподївана гадка мигнула йому в головї. Він нагнув ся до землї, взяв вязку прутя і радісно кликнув:

— О! клену Юпітером, ми спасенї!

Окнеман і Арторикс звернули ся счудовані до Спартака.

— Що ти говориш?

— В чім бачив наше спасенє?

Спартак, що уважно оглядав прутє, звернув ся до товаришів і сказав:

— Братя! бачите се прутє? З него виплетемо ми величезну драбину. Одним кінцем привяжемо її до тої скали і по одному спустимо ся по черзї аж на дно пропасти, звідки зайдемо з заду Римлян і порубаємо їх на кусники.

Сумний усміх появив ся на устах товаришів Спартака.

Окноман, киваючи головою, сказав:

— Спартаку, верзеш дурниці!

— Драбина, довша, як на 100 сяжнїв! — озвав ся Арторикс з недовірєм.

— Для тих, що сильно чого небудь бажають, нема нїчого неможливого! — відповів Спартак.

— Нас тисяч двіста людий і за три години виплетемо таку драбину!

Він приказав сейчас чотиром сотням ґлядіяторів вибрати ся з сокирами до поблизького лїса і нарубати як найбільше лозини. Швидко вернули ся ґлядіятори з лїса з прутєм. Сам Спартак показав, як треба прутє плести а як звязувати на драбину і робота закипіла.

Дві години перед заходом сонця була вже готова драбина, довга на сто трицять сяжнїв. Тодї Спартак приказав її розвинути, щоби наочно пересвідчити ся про її тривкість. В міру того, як він дотикав ся і оглядав кожде звено,

ґлядіятори звивали драбину з другого кінця.

Коли смеркало ся, Спартак приказав потихенько виходити з табора, при чім кожда десятка мала звязати разом своє оружє, бо при спусканю, до якого они готовили ся, не було можливим, обтяжати себе оружєм. В тій цїли скручено із сукняних шмат довгий посторонок. Кожда десятка, що спускала ся на дно яру, мала сейчас на тім посторонку дістати своє оружє.

До одного кінця драбини були привязані два великі камені. Єї почали тихенько спускати в долину по кручі в ту бездонну пропасть.

Спартак привязав ті великі камені тому, бо хотів спробувати тривкість драбини і крім того бажав удержати єї в спокою, щоби она, при сходженю на нїй, не так дуже рухала ся.

Коли все було готове і нічна темнота почала поволи сповивати гору, перший Окноман почав сходити в долину. Ґерманець зловив ся руками за вершок скали, до якої була сильно прикріплена драбина і повис ногами над безоднею. Він був трохи блїдий, бо така незвичайна подорож в бездонну пропасть представляла для него цїлком нову і незвістну небезпечність.

— Клену ся богами, що навіть найлекша танечниця не дуже радо заняли би тепер моє місце, — сказав він шутливо.

Спартак, нахиливши ся наперед, не спускав очий із свого приятеля, та слїдив зі страхом за кождим рухом драбини. Лице його було блїде; здавало ся, що він цїлий скупив ся в

тім слідженю.

Ґлядіятори, стовпившись на березі площі, не зводили очий з пропасти і зі скали, до якої була прикріплена драбина. Всі заховували глубоке мовчанє і серед нічної тишини чути було лише скорий віддих тисячі і двох сот людий, яких житє і судьба залежали тепер від слабої, лозової плетінки.

Повільне, правильне колиханє драбини вказувало ґлядіяторам, кілько степенів зробив Окноман. То колиханє тревало около трех мінут, але ті три мінути видавали ся їм трома роками. Остаточно рух спинив ся.

Тоді всі немов на команду звернули свої уха до пропасти і на кождім лици малювало ся напружене вичікуванє.

Минуло кілька хвилин. На цілій площі не було чути найменшого звуку, найменшого шелесту. Вкінци роздав ся оклик, сперша тихий і неповний і потім що раз сильнійший і вирazнійший:.

— С-л-у-х-а-й ! С-л-у-х-а-й !...

Глибоке зітханє полекші вирвало ся нараз з тисячки грудий, бо се був условлений знак, яким Окноман повідомив, що щаслимо спустив ся на дно пропасти.

Тоді з більшою скоростію, заховуючи при тім найповнійшу тишину, ґлядіятори один за другим спускали ся по тій незвичайній дорозі, яка тепер без сумніву мала їх всіх вивести зі смерти до житя, із великого пораженя до світлої побіди.

Близько 36 годин тревало то сходжене по

плетеній драбині і аж на другий день, з ранною зорею всі ґлядіятори найшли ся на дні пропасти.

Годі нам розказувати тут про ту вдячність, якою всі обсипали Спартака, що так чудесно спас їх всїх від нехибної погибели.

Але Тракієць візвав їх, щоби не робили шуму і приказав кождій сотні скрити ся між сусїдними скалами і ждати там смерку ночі.

Безконечно довгим видав ся нетерпеливим ґлядіяторам сей день; але вкінци сонце стало хилити ся до заходу і почало смеркати. Тоді обі когорти ґлядіяторів вийшли із своїх засїдок і дуже осторожно і тихо двигнули ся в дві противні сторони.

Одна під проводом Окномана, пішла в напрямі до табору Клявдия, друга зі Спартаком, до табору Мессалї.

Підійшовши до римського табору, Тракієць покинув свою когорту і сам пішов до валу.

— Хто йде? — крикнув вартівник, що почув якийсь шелест. Спартак задержав ся і нїчого не відповів.

Наступило знов мовчанє, підчас якого римський вартівник уважно надслухував. Але все доокола було тихо.

В скорі почув Спартак кроки патролї, що спішила сюди, щоби дізнати ся про те, що стало ся.

— Що стало ся? — запитав десятник, що проводив патролею.

— Менї причув ся якийсь шум в тім вино-

граднику?.

— Після оклику: „хто йде?" чув ти що небудь?.

— Ні, нічого, хотяй і як надслухував!

— Імовірно думаю, що шелест походить від якогось звіряти.

— Певно що так, а не від ґлядіяторів. Они там на горі і не втїчуть нам.

— Не втїчуть! Я чув, як наш полководець казав, що миш попала в лапку.

— О! будь в тім пересвідчений! Клявдий, старий кіт, і такій мишці, як Спартак, не втїчи перед його пазурами.

— Справдї так! Ще-що!

Знова настала мовчанка. Спартак, нерухомо стояв за корчем і сміяв ся з такої певности Римлянина.

— Так вважай добре і не бери лисиць за ґлядіяторів!

— За богато чести було би для ґлядіяторів! — сказав з насмішкою вартівник.

І знова розлягла ся тишина.

Тимчасом Спартак освоїв ся з темнотою та оглянув форму валу і окопів римського табору. Вибравши тим способом місце, догідне до нападу, він вернув ся потихо до свого відділу і повів його наперед. Коли ґлядіятори були вже досить близько від табору, шелест їх кроків звернув на себе увагу вартівника.

—Хто йде? — крикнув він голосом так наляканим, що тепер не було ніякого сумнїву, що він не взяв ґлядіяторів за лисиці.

Не одержавши ніякої відповіди, він закричав:

— До оружя!

Але ґлядіятори бігцем кинули ся наперед, скочили в рів і вискочивши з незвичайною зручностію один другому на плечі, в одній хвилинці передерли ся на вал, та почали через частокіл перескакувати до римського табору.

Римляни спали кріпким сном і цілком не надіяли ся нападу ворогів, запертих, як они думали, на вершку Везувія і неспосібних, щоби розірвати зелїзний перстень, яким они їх окружили. Не диво тому, що они ошоломлені не ставили майже ніякого опору сильному натискови ґлядіяторів, які немов розбурханий потік, продерли ся через задні ворота, та на право і на ліво нищили переляканих, безоружних, та на пів сонних жовнїрів.

По не довгім часї чути було в цілім римськім таборі стони ранених, крики, проклони, прошеня о помилованє, голоси тревоги. Се не була борба, а кровава різня, в якій, в несповна пів години, було понад чотириста жовнїрів убитих, а прочі зі страхом розбігли ся на всї сторони.

Не більше як сорок відважнїйших жовнїрів під проводом Мессалї, старало ся спинити напір ґлядіяторів, в надії, що всї, які втїкають, підуть за їх приміром і они знов пічнуть бій. На переді тої маленької горстки боров ся і сам Мессалїя, та своїм приміром заохочував жовнїрів і визивав Спартака, з яким хотів змірити ся на мечі.

— Гей, Спартаку, ти підлий вожде мерзенних грабителів, де ти? Куда ти скрив ся? Може не сьмієш зміряти ся своїм мечем вільного горожанина?

Мимо шуму, гамору, зойку та бренькоту оружя, що розносило ся по таборі, Спартак почув наглий визив Римлянина, розіпхав сильними руками густу товпу своїх жовнірів, та голосно крикнув:

— Ти римський грабителю, ти сину грабителів, відклич назад свою лайку, она о богато лїпше пристала до тебе, як до мене. Чув, собако, ось і я! Чого тобі потреба?

Оба противники кинули ся на себе з піднесеними мечами.

З незвичайною швидкостію відбив Спартак удар Римлянина, в однїй хвилї вибив йому з рук щит і наніс йому так сильний удар по шеломі, що нещасливий, оголомшений Мессалїя повалив ся на землю. Смерть нехибно була би його постигла; але Спартак здержав меч вже над його головою і сказав:

— Йди, молодче, і розкажи всїм, як мерземний ґлядіятор дарував тобі жите!

По кількох минутах всї Римляни, що відважили ся противити ся, були перебиті. Цїлий табор дістав ся в руки побідників.

Рівночасно повторило ся майже те саме на другій стороні гори, в таборі Клявдія. аТм Окноман зі своєю когортою напав несподівано і нагло на табор Римлян і заняв його по страшнім проливі крови.

Таким способом, завдяки Спартака, тисяч

ґлядіяторів віднесло ще світлїйшу побіду над трема тисячами римських жовнїрів, з поміж яких тисяч людий згинуло підчас борби, а прочі розбігли ся, лишаючи побідникам оруже, припаси живности і прапори.

На другий день оба відділи ґлядіяторів злучили ся в таборі Клявдия.

Бегко собі уявити, з якою скоростію рознесла ся по всїх містах Італії вістка про нову побіду Спартака. З Капуї, де була школа, ґлядіятори гурмами утїкали до табору Тракійця.

В протягу двайцяти днїв прибуло їх майже чотири тисячі, так що під проводом Спартака найшло ся вже майже шість тисяч людий.

Мимо того, що в Римі всї були заняті важнїйшими справами, поражене Клявдия викликало не аби який гомін. І нарід і сенат зарівно уважали се соромом для римського імени, що римське військо, яке заволоділо цілим світом, поносить поражене від рабів.

XII. Під Ноллею.

Між тим ґлядіятори звернули ся до поблизького міста Ноллї і зажадали від него добровільної здачі, обіцюючи жителям і їх майну повну безпечність.

Налякані прибутєм непрошених гостий, мешканці зібрали ся на майданї і почали нараджувати ся, що мають робити. Одні радили піддати ся, але більшість не згодила ся на се і рішила, бороти ся до послїдної каплї крови. Они вислали гонців до Риму і до инших міст, домагаючи ся як найскоршої помочи. Але всї

ті гонції дістали ся в руки Спартака. Самі жителї міста, що вже відвикли від оружя, не могли анї години устояти ся перед напором ґлядіяторів і місто було здобуте. Ґлядіятори, подражнені опором, почали різати і грабити.

Хотяй Спартак строго приказав своїм жовнїрам, щоби обходили ся лагідн з побідженими та хотяй його слово було святе для всїх ґлядіяторів, однак они не були в силї оперти ся, так як неможуть опер и ся ніякі війська тій горячковій жадобі крови і нищеня, яка огортає їх, коли стрінуть ся з опором тоді, як они самі виставляють на небезпечність власне жите і бачуть смерть своїх товаришів.

Спартак кинув ся по улицях города, та уживав всїх заходів, щоби спинити пролив крови і грабіжи. Завдяки своїм помічникам, йому удало ся остаточно завести лад. В скорі опісля звук труб почав скликати ґлядіяторів на мійський майдан.

Коли всї зібрали ся, Спартак вийшов наперед і серед загальної тишини заявив своїм товаришам, що він не хоче бути провідником розбійників і грабителїв, що він покликав їх на те, щоби виборотн для них волю, а не для грабежи, що вже і без того їх зовуть злодіями і убійцями і коли они своїм поведенем ствердять сї призвіща, тодї не буде їх нїхто називати иншим іменем.

Ґлядіятори, з похиленою в діл головою, слухали тих справедливих докорів вожда. Але в міру того, як продовжала ся його проста, але горяча промова, в рядах що раз частїйше

відзивали ся голоси жалю і покаяння. Вкінци глядіятори не видержали, кинули ся наперед, окружили Спартака і цілуючи його руки, просили, щоби простив їм, та обіцяли від тепер у всім його слухати.

Два місяці стояв Спартак під Нолею, та безнастанно привчував воєнного діла своїх товаришів, яких число дійшло до осьми тисяч.

При кінци другого місяця прибула йому несподівано підмога з Риму. Одному з товаришів Спартака, Ґалійцеви, Крисови, що лишив ся в Римі, удало ся зібрати дві тисячі ґлядіяторів і мимо бачного надзору, якому підлягали тепер всї ґлядіяторські школи по цілій Італії, він вивів їх тайком з міста і привів до Спартака.

Велика була радість цілого війська, а особливо Спартака, коли він побачив Криса, якого любив, як брата.

Нових товаришів сейчас узброєно. Разом з трема тисячами инших жовнїрів утворили они другий леґіон, під проводом Криса. Першим леґіонами провадив Ґерманець, Окноман. Спартака вибрано серед загальної радости головним вождом цілого війська.

В два дни по прибутю Криса, розвідчики донесли Спартакови, що з Риму їде на них величезне військо під проводом звістного полководця, Варінія.

Короткою промовою він одушевив своїх товаришів і рушив по прикрих, пільних дорогах на стрічу ворогови.

По двох днях ґлядіятори заняли сильне місце на тій самій дорозі, по якій мав переходити Фурий зі своїм віськом.

Ледво зійшло сонце, освічуючи своїми багровими лучами золотисті лани і зелені виноградники, коли з за гір показав ся римський відділ.

Щоби не дати йому часу уставити ся в боєві ряди, ґлядіятори кинули ся зі всіх сторін на своїх противників.

Римляни бороли ся хоробро і розпучливо По цілім полю розносили ся: сухий стукіт ударяючих о себе щитів бренькіт мечів і дикі крики борців.

З пів години бороли ся обі сторони з рівною хоробростію і відвагою. Але Римлян було дуже мало в порівнаню з ґлядіяторами і тому не могли вони видержати довго їх бішеного натиску. Дуже скоро почали жовнїри Фурия, напирані зі всіх сторін, подавати ся і небавом кинули ся в безладну утечу. Однак мало з них спасло ся. Окружені зі всіх сторін страшним перстенем мечів. Римляни майже всї згинули. Між погибшими був також Фурий.

Лишивши свому війську кілька годин до відпочинку. Спартак небавом рушив на стрічу Варінїєви. Через день розвідчики донесли йому. що римське військо зближає ся, і він, уставивши військо в боєвий ряд, кинув ся нагально на ворога.

XIII. Нові побіди.

Варінїй був спосібним полководцем. Він служив вже 25 літ в римській армії. Його військо складало ся з осьми тисяч людий, молодих, сильних і добре уоружених піхотимців та їздців. Зібравши як найточнійші вісти про ґлядіяторський табор, він рішив ся поділити своє військо на дві части і повести його двома дорогами, щоби рівночасно з двох сторін напасти на ґлядіяторів.

Під проводом Фурия мала часть його відділу кинути ся на ґлядіяторів з переду тоді, коли він сам ударить з заду. Таким способом він надіяв ся конечно розбити ґлядіяторів.

Плян сей був дуже гарний, але лише тоді, коли би Спартак не був задумав покинути свого табору. Та Варінїй уважав Спартака мерзенним рабом, що не є спосібним до якої небудь воєнної прозірливости.

Тимчасом Тракієць, дізнавшись від розвідчиків, що Варінїй розділив своє військо і вислав його ріжними дорогами, сейчас догадав ся про його намір.

Не марнуючи анї хвилини, він рішив, кинути ся в середину, між оба відділи і розбити одного по другім скорше, чим они зможуть злучити ся.

Одною із замітних прикмет Спартака, яко полководця, була бистрота, з якою він уявляв собі обставини свого положеня, обчисляв, відгадував, що треба йому робити, і скоро здійсняв свої рішеня. Так само поступив він і тепер,

І настала страшна, кровава борба, що тревала цілий день. Римляни бороли ся з незвичайною хоробростію, але напирані тричи сильнійшим ворогом, почали з заходом сонця безладно завертати. Ґлядіятори ударили на них з новою силою і в скорі перемінило ся завертанє в правдиву утечу. Спартак приказав кінноті гнати за утїкаючими.

В тій борбі погибло більше як дві тисячі Римлян, а з півтора тисяча було ранених. Не мало дістало ся також в полон, але Спартак, відобравши їм оружє, пустив всїх на волю.

Шкоди ґлядіяторів були теж досить значні; з рядів згинуло вісїмсот борців.

З розпукою почав Варіній збирати останки свого розбитого війська, але дізнавши ся про пораженє Фурия, він швидко подав ся до Риму, проклинаючи глядіяторів і нарікаючи на всїх богів неба і ада.

Коли, таким способом відніс Спартак дві світлі побіди над Римлянами, звернув ся до Капуї, щоби виборoти волю для пяти тисяч ґлядіяторів, що все ще були замкнені в школї.

Розложивши ся табором, під мурами міста, він вислав до сенату послів, та домагав ся свобідного виходу для своїх увязнених товаришів. Коли би того жаданя не сповнено, Спартак загрозив сенатови, що здобуде силою місто, віддасть його на ласку огню і меча, та вигубить всїх жителїв без ріжницї віку і пола. Вість про побіди Тракійця дійшла вже до Капуї і наповнила страхом серця всїх горожан.

Тому рішили сенатори, почувши жаданя і

грозьби Спартака, сповнити його просьбу. Надармо почав начальник міста обясняти наляканим сенаторам, що грозьби Тракійця не є нїчим иншим, як пустою чванливостію, обчисленою на трусливість і несвідомість товпи. Він доказував їм, що нема найменшої можливости, щоби він здобув приступом місто, обезпечене так високими мурами, як Капуя і що ґлядіятори ніколи не відважать ся на подібний поступок, який був-би нерозумом з їх сторони. Але страх отуманив цілком голови сенаторів і не дозволив їм зрозуміти справедливости слів начальника. Всї вони зіскочили разом зі своїх місць та почали кричати, що начальник зійшов з ума; що ґлядіятори здобули Ноллю, хоть було тодї у них менше війська і гірше уоруженого, а мимо сего, заняли они місто в двох годинах і віддали його на ласку огню і меча; що сенатри не думають для примхи начальника позволити рабувати свої доми і вирубувати свої родини; що навіть ліпше і безпечнїйше для самого міста вислати тих пять тисяч ґлядіяторів, за якими треба все пильно слїдити.

Таким способом пять тисяч ґлядіяторів, запертих в мурах школи, виведено за місто. Они удали ся сейчас до табору Спартака. Тут стрічено їх з неописаною радостию. Їх сейчас узброєно і они утворили третий леґіон.

Коли вернули до свого табору під Ноллю, Спартака стрінула мила несподїванка: він застав там свою сестру Мирцю. Тракієць обняв єї, та серед радісних слїз покривав єї лице поцїлуями. Молода дївчина цїлувала також

горяче лице, руки, одіж брата, та повторяла перериваним від сліз голосом:

— О Спартаку! О, мій дорогенький! Кільконько я перемучила ся через тебе! Як я бояла ся! Від тої хвилї, коли почала ся та страшна боротьба, я не зазнала анї на хвилю спокою. Я все думала, що може ти ранений, що може я тобі потрібна?... Бо нїхто, мій найдорозший Спартаку, не мігби тебе пильнувати, якби се тобі лучило ся... І я цїлими днями плакала і просила мою добру паню, щоби позволила менї піти до тебе... і она пустила мене. Нехай Юпітер по віки має в своїй опіці ту добру жінку... она мене пустила і дарувала в додатку свободу. Я вже тепер Спартаку не рабиня... і можу лишити ся на віки з тобою.

В часї того дитячого лебедїня, молода дївчина то плакала, то усміхала ся до брата.

Під Ноллею стояв Спартак цїлий місяць, та обучував що раз то нові товпи рабів, які прибували до него зі всїх міст Італії.

Тимчасом Римляни вислали против ґлядіяторів нове військо з трийцяти тисячами людий, та поручили провід над ними Орестови. Але і сей не був щасливійший від своїх попередників. Спартакови удало ся окружити його зі всїх стрін і Римляни потерпіли велике пораженє. Сїм тисяч людий згинуло на полю бою, а чотири тисячі взято в полон.

XIV. Посол сенату.

Коли до Риму дійшла вість про пораженє Ореста, сум огорнув жителїв міста. Римляни

побачили, що мають до діла не з нікчемним повстанєм рабів, але зі спрвжньою, та при тім небезпечною війною. В самій річи вони мусіли узнати Спартака незвичайно здібним полководцем, що уміє вихіснувати найменшу необачність ворога, а браку жовнїрів не могло бути у него тому, бо в Італії було богато міліонів рабів. Тому рішив сенат поручити веденє війни обом конзулям*). Але сенат рішив перед дальшим веденєм війни, вступити в переговори зі Спартаком. Та справа була дуже трудна. З одної сторони вести переговори міг чоловік дуже розумний, з другої сторони сенат уважав пониженєм для чести Риму, висилати знатнійшу особу для переговорів з рабами, які, після їх гадки, були навіть недостойні назви чоловіка. Мимо того один з конзулїв рішив ся, під чужим іменем, вибрати ся до табору повставших рабів.

В місяць після нової побіди Спартак стояв табором зі своїм військом близько Везувія. Він що й но вернув ся з военних вправ, коли йому донесли, що післанець римського сенату просить о дозвіл, побачити ся з ним.

— О, клену ся Юпітером, — крикнув Спартак і його очи запалали невисказаною радостию — римська гордість упала дуже низько, коли

*) Конзулїв вибирав нарід що року і до них належала верховна власть над цїлою державою і над військом. Звичайно конзулї йшли на війну лише на случай поважної небезпечности для держави.

сенат не соромить ся вести переговорів з погордженим ґлядіятором!

Відтак звернув ся він до одного з десятників і сказав:

— Возьми з собою кількох жовнїрів і приведи сюди Римлянина.

По кількох хвилях посол сенату і чотирох його товаришів з завязаними очима приведено до шатра Спартака.

— Привіт наш тобі Спартаку! — промовив посол, кланяючи ся вождови ґлядіяторів.

— Привіт і тобі, Римлянине! — відповів Спартак.

— Я хочу поговорити з тобою на самоті.

— Добре, поговоримо на самоті, — сказав Спартак і приказав всім відійти.

Коли вони лишили ся самі, за дозволом Спартака, Римлянин зняв перепаску і оглянувши ся доокола, не міг здержати ся щоби не виявити свого зачудованя .Він ніяк не сподївав ся застати такий лад в таборі рабів.

— Клену ся Юпітером, — додав він. — ти родив ся не на те, щоби бути ґлядіятором.

— Так само, як і тих сїмдесять тисяч нещасливих, яких табор ти бачиш перед собою, так само, як ті міліони вільних людий, яких ви обернули в рабів!

— Рабство істнувало з давен давна, — відповів Римлянин. — Зі своєї природи є чоловік для чоловіка вовком. Вір менї, Спартаку твій плян чесний, так як і твоя душа, але він ніколи не здійснить ся. Доки люди живють на зем-

ли, все були і будуть свобідні і раби.

— Ні! — крикнув горячо Спартак, — не все так було. Доки кождий працював на своїй земли і жив з праці рук своїх, всї були рівні і не було ані панів, ані рабів! Але коли навіть приймемо те, що ти думаєш, що нерівність між людьми є доконечною, то хиба з того слїдує, що одні мусять бути рабамі других? Невжеж так мусить бути, щоби побідники насичували ся видом глядіяторської різнї між побідженими? Чи звірська жадоба крови може бути також справедливо і богами приказано?

Настала досить довга хвиля мовчаня, підчас якої Римлянин не міг найти слів на відповідь Тракійцеви. Спартак перший перервав мовчане.

За чим прийшов? — запитав він Римлянина.

— Я, Кай Ралля, римський шляхтич; прислав мене до тебе конзуль Люкуль з двома предложенями.

Спартак ледви замітно усміхнув ся і запитав:

— Якеж перше?

— Випусти нам за певним окупом наших жовнїрів, яких ти в часї остатної боротьби забрав в полон.

Я згоджу ся випустити вам чотири тисячі полонених, коли дасьте менї за них десять тисяч добрих мечів і десять тисяч щитів.

— Як? — запитав Римлянин, — ти домагаєш ся, щоби ми самі дали тобі оружє, яким

ти будеш воювати проти нас!

— Так, так, і кажу наперед, що воно має бути найліпшого рода, зроблене у ваших власних робітнях, для того, що я мушу узброїти два нові леґіони.

— Клену ся Юпітером, — крикнув Римлянин, не тямлючи себе з гніву, — ти сам імовірно не знаєш, що говориш! Ти не дістанеш оружя, повторяю тобі, не дістанеш! Держи собі своїх полонених.

— Добре! — відповів Спартак спокійно. — А тепер скажи мені, яке друге предложенє консуля, Люкуля?

Післанець мовчав якийсь час, стараючи ся успокоїти себе.

Вкінци промовив він облесним голосом:

— Конзуль поручив предложити тобі покінченє війни.

— Аж так! — дивував ся Спартак. — А то на яких услівях?

Сенат зробить тебе римським шляхтичем, позволить тобі оженити ся з Римлянкою, з якою забажаєш, а відтак можеш вибирати: коли хочеш відзнак на воєннім полю, то можеш виправити ся яко полководець в похід проти сусідних народів. Коли-ж ти бажаєш тихого родинного щастя, то дістанеш місце ґубернатора в однім із підчинених Римлянам міст. З тобою буде твоя сестра Мирця.

Спартак встав. Він був блідий, згірдна усмішка, викривила його уста, а блискучі очи були звернені на Римлянина.

Після довгого мовчаня він запитав майже шепотом:

— А мої товариші?

— Мають зложити оруже і розійти ся: раби до своїх панів, ґлядіятори до шкіл!

І.... все покінечене? — запитав Спартак, по волі вимовляючи кожде слово.

Сенат готов все забути і простити.

— Велике спасибіг йому! — крикнув насмішливо Спартак. — Який великодушний, який милосерний ваш сенат.

— Що? — промовив гордо Римлянин. — Сенат повинен був розпняти всіх тих збунтованих рабів, а місто того він прощає їм, і сего тобі ще мало?

—О! противно за богато! Сенат прощає побідоносному ворогови! Се дійсно великодушно!

— Значить ся, ти не цїниш тої чести, яку тобі оказує сенат, коли хоче тебе, варвара і погордженого ґлядіятора іменувати римським намістником?

Після хвилевого мовчаня, Спартак сказав з горечию:

— І так, я цїлих вісїм лїт трудив ся для тої святої великої, справедливої, святої справи, наражав ся на всякі можливі небезпечности, тисяч разів важив своєю головою; я зібрав під прапор волї сїмдесять тисяч моїх нещасних товаришів, я вів їх тілько разів до побіди і то все для того, щоби їм одної погідної днини сказати: наші побіди не побіди, а пораженя;

воля, для якої призивав сюди, — се пустий звук; вертайте до своїх панів і гніть знова шию під ярмо, а плечі під нагайку!

Оба якийсь час мовчали. Відтак Спартак запитав того римського посла:

— А що буде, коли ґлядіятори не послухають моїх просьб та рад і не схочуть розійтись.

— Тоді, — говорив поволи і затинаючи ся посол опускаючи при тім очи, — тоді... такому спосібному полководцеви як ти.... не буде се тяжко... таж ти се зробиш в дійсности для їх добра... Ти можеш завести військо в небезпечне місце....

— —Де конзуль Люкуль, — докінчував за Римлянина Спартак, кусаючи свої уста до крови в скритій лютости — буде ждати на него зі своїми леґіонами, окружить його і присилує волею-неволею зложити оруже і навіть потім може собі припише славу тої легкої побіди? Чи так? Відповідай!...

Римлянин ще низше похилив голову і мовчав.

—Відповідай, чи так? — крикнув Спартак громовим голосом, від якого здрігнув ся римський посол.

Він підніс очи на Спартака, та лице його палало таким диким гнївом, що він мимоволї подав ся в зад.

— О! — закричав Тракієць, даючи волю своїй лютости, — дякуй всім богам неба, що мерзенний ґлядіятор уміє шанувати святі права послів! Та низький і підлий чоловіче, поді-

бний до твого сенату і до всіх твоїх патрициїв. Ти явив ся сюда на те, щоби піддати мені зраду, найпідлійшу зраду, яку лише чоловік може придумати! Ти не повстидав ся підлостию діпняти того, чого не можеш осягнути силою оружя!

— Ей варваре! — крикнув обурений посол, відступаючи ся два кроки, та вліплюючи уважно очи в Спартака, — ти здає ся забув, з ким говориш?

— Ні! Люкулю, консуле римський, не я, але ти забув, де ти і з ким говориш! Ти думав, що я тебе не пізнаю? Нікчемний! Під чужим імененем, ти прийшов сюди, щоби спокусити мене до зради, думаючи що я, так як ти, спосібний до всякої підлоти? Іди, верни ся до Риму, збери нові війська і приходи змірити ся зі мною в отвертім бою! Там, коли лише будеш мав відвагу станути напротив мене лице в лице, там дам я тобі відповідь, достойну твоїх нікчемних предложень!

— Не вжеж ти, нещасний глупче, — відповів консуль з погордою, — не вжеж ти надієш ся довго видержати напір наших леґіонів? Не вжеж ти думаєш остаточно побідити могучість і щастє Риму?

— Я надію ся вивести з Італії і завести до вітчини ті громади безправних рабів і звідтам підняти проти вас всї угнетені народи, — відповів Спартак.

Відтак, приказуючим рухом, він велів консулеви відійти.

— Слухай, римський конзулю, — сказав Тракієць, коли конзуль, вже відвернув ся, щоби відійти; — я знаю, що ви розпняли тих з моїх жовнїрів, які попали в ваш полон, в часї останної війни; я упереджую вас, що коли в протягу двайцяти днів не доставите менї оружя, якого я жадаю, то чотири тисячі ваших жовнїрів, яких я забрав в полон, будуть також розпняті!

— Як?... Ти відважиш ся?.... — закричав конзуль і поблїд.

— Все є дозволене з такими людьми, як ви! — крикнув Спартак. — Тепер іди!

Тракієць лишив ся сам і довго ходив по шатрі, затоплений в сумних та тяжких гадках.

Аж по кількох годинах він приказав прикликати до себе Криса, Окномана, та инших начальників своїх леґіонів і оповів їм про прихід римського конзуля до їх табору і просвою з ним розмову.

Всї ґлядіятори сердечно дякували Спартакови за його непохитне і благородне поведенє та відійшли з найбільшим поважанем і привязанем до свого приятеля і начального вожда.

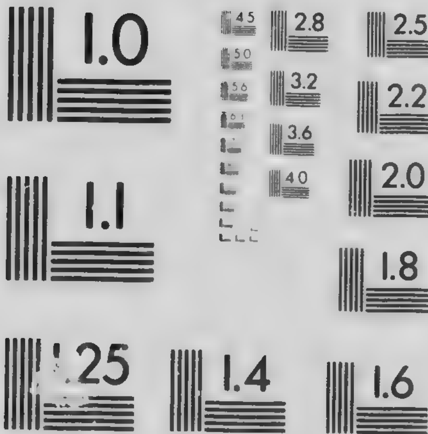
XV. Підозрїня Окномана.

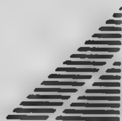
Військо Спартака росло не з кождим днем, але з кождою годиною. В скорі находило ся під його прапором до 70 тисяч піхоти, а вісїм тисяч кавалерії. Многі з провідників ґляді-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

яторського війська уважали можливим вирушити на Рим і здобути його силою.

Але Спартак зрозумів, що похід на Рим був би погибелию для цілої справи. Не раз вже великі полководці того часу, хотяй мали з четверо сильнійше військо, надармо старали ся здобути се місто і все потерпіли пораженє.

Війна з Римлянами могла бути успішною лише тоді, коли би Спартакови повело ся, вибрати ся зі своїм військом з Італії на північ і підняти всї многочисленні народи, що стогнали під жостоким ярмом Римлян. Лише злученими силами могли би вони розірвати ті зелїзні кайдани, якими вони були сковані.

Знаючи про все те, Спартак зібрав провідників на воєнну раду, розказав їм подрібно про свій плян і горячо переконував їх, щоби не марнували часу і сейчас вирушили з Італії.

З великим трудом удало ся йому наклонити на свою сторону начальників леґіонів і небавом ціле військо рушило на північ.

Найбільше невдоволеним зі всїх задля того рішеня був Окноман. Однак він,хоть і против волї, підчинив ся рішеню більшости.

Коли по девятьох днях ґлядіятори розложили ся табором коло Камерина, дізнали ся від розвідчиків, що один з консулїв з сильним військом стоїть перед ними, спиняючи їм дальшу дорогу, коли рівночасно другий з неменшими силами находить ся з заду. Тим способом найшли ся ґлядіятори між двома силь-

ними арміями і Спартакови, будь що будь, треба було боронити ся скорше, чим римські війська успіють злучити ся.

Тому він рішив ся, над раном виступити з цілим військом на зустріч найблизшого конзуля, Лентуля, і коли розібє його військо, кинути ся сейчас на другого.

Роздавши всї потрібні прикази, Спартак пішов до свого шатра, та зі смерком потонув цілий табор в глубокім снї.

Не спав один Окноман.

Хоть він підчинив ся загальному рішеню вождів, однак мимо того він був пересвідчений, що тепер була найдогіднїйша пора, іти на Рим і одним нападом його до тла розбити. Не будучи в силї зрозуміти, як мудрий і великий був плян Спартака, він думав, що Тракієць сповняє несправиму помилку, коли відводить військо подальше від Риму.

Поволи почала до його серця закрадати ся безумна гадка, що Спартак робить се свідомо, підкуплений Римлянами. Підозріне се зросло головно тодї, коли він дізнав ся, що війська конзулів окружили їх зі всїх сторін.

Сеї ночи, про яку ми говоримо, Окноман бистро ходив по своїм шатрі та обдумував, як би то випередити мниму зраду Спартака.

— Ну, нї! клену ся на всїх богів, — шепотів він, — я не дозволю повести себе на забій разом з моїми хоробрими леґіонами. Нї... нинї ще, сейчас заберу ся з табору зрадника.

В скорі звук труб побудив сплячих ґляді-

яторів і вони швидко стали вибігати зі своїх шатер і уставляти ся в боєвий ряд. Перший вибіг Спартак і запитав ся, що стало ся.

— Певно Римляни! — відповів хтось.

— Як? З відки? Яким способом? — питав поражений Тракієць. Але знаючи, що на війні все можливе, він поспішно узброїв ся і пішов в напрямі до воріт табору.

Там дізнав ся він, що Окноман виводить свої леґіони і що прочі леґіони збирають ся іти за його приміром, думаючи, що приказ виходу дав сам Спартак.

— Щоби се значило! — крикнув Тракієць і підійшов до свого приятеля.

— Окномане! Що ти робиш? Що стало ся? Куди ти йдеш? — кричав Спартак з далека.

— Йду проч з табору зрадника, — відповів спокійним і сильним голосом Германець, — і кождий, хто не хоче, щоби його передали в руки ворогів, повинен втікати з відти і разом зі мною йти на Рим.

— Про яку зраду ти говориш? На кого натякаєш? — запитав Спартак.

— Про тебе говорю, на тебе натякаю, — відповів Окноман. — Ми повстали проти Риму, і я хочу йти на Рим і цілком не думаю вести свого війська за границю, щоби ти на дорозі передав нас в руки ворогів і щоби Римляни порубали нас на кусники.

— Клену ся Юпітером, — крикнув Спартак, не тямлячи себе з гніву, — коли ти шут-

куєш, то твій жарт буде тебе дорого коштувати.

— Я не шуткую, клену ся на всїх богів, я говорю те, що думаю.

— То ти уважаєш мене зрадником? — сказав Спартак глухим голосом.

— Не лише уважаю, але і обявлю се перед цїлим військом.

— Ти брешеш, мерзенний пянице! — крикнув Спартак громовим голосом, добув з ножем свій грізний меч і кинув ся на Окномана.

Окноман стиснув острогами коня і кинув ся також на Спартака з обнаженим мечем. Але Крис вхопив за уздечку коня Ґерманця, відвів його на бік в тім самім часї, коли другі, що окружили його, вирвали йому меч.

— Окномане, коли ти дїсно не стратив розуму, як се можна думати по твоїх словах, то ти сам зрадник, підкуплений римським золотом! — закричав Крис.

— Клену ся всїми богами неба і ада, що лише чоловік підкуплений Римлянами, може поступити собі так, як ти поступаєш!...

В тій хвилї підійшов Спартак до Окномана і сховав спокійно свій меч до ножен. Кілька хвилин він мовчки дивив ся в лице Ґерманця і вкінци сказав:

— Коли би хто небудь другий проголосив те, що ти недавно сказав, він був би вже давно мертвим. Тут в грі якийсь діявольський підступ, що без сумнїву походить з Риму. Можеш відійти. Покинь справу твоїх братів і твої

прапори! А я тут, перед лицем твоїх леґіонів і цілого війська, божусь на тлінні останки могого батька, на память моєї матери, на голову сестри, на все, що є святим на землї, що я не лише не провинив ся в підлоті, якою ти менї докоряєш, але навіть не розумію, про що ти говориш. Коли би я хоть одним помислом зрадив справу освободженя наших братів, то нехай спалить мене на попіл блискавиця Юпітера, нехай моє імя перейде між потомків з позірним пятном зради, нехай воно буде проклятє з роду в рід, з поколїня в поколїнє!

Ся присяга, виголошена сильним і грімким голосом, в якім звучала правда, викликала на всїх глубоке вражінє, а навіть, як здавало ся, на легковірнім Окноманї. Але в тій хвилї, на другім кінци табору, розніс ся несподївано звук труб. Всї зжахнули ся.

— Що се значить? О, боги! Се сиґнал наших леґіонів, — крикнув Крис.

— О, боги! — закричав Спартак та поблїд як полотно, — невжеж ще один леґіон утїкає?

Спартак і Крис підбігли до воріт і побачили сотню ґерманських їздців, які спішили ся, щоби дігнати свій леґіон. Побачивши обох начальників, вони кричали:

— Ось Спартак!

— Ось зрадник!

— Убиймо його! x

І взявши за луки, вони пустили на них град стріл. Ледви Спартак і Крис успіли заслонити ся щитами, на які впало кілька стріл.

А Крис, кинувши ся напред, щоби собою заслонити свого приятеля Спартака, крикнув до него:

— Іменем нашої справи заклинаю тебе: „спасай ся!"

Одним скоком перескочив Спартак через широкий рів, що находив ся недалеко і побіг до табору через поле. Крис пішов за його приміром, не гаячи ані хвилї часу. Ґерманські їздці кинули ся за ними, але побачивши перед собою рів, завернули коний і поїхали наперед.

Цїлу ніч ходив Спартак по своїм шатрі там і назад, затоплений в чорних і сумних думках. На рівні непокоїла його гадка про незрозумілу зраду Окномана і про судьбу десяти тисяч ґлядіяторів, що утїкли разом з ним.

Коли лише почало свитати, Спартак приказав вибирати ся з табору і рушив напротив римських військ, якими проводив Лєнтуль. В нед. взї показали ся за валом Римляни. Про вислїд борби годї було сумнївати ся. Маючи армію, майже два рази так велику, Спартак, до яких трох годин окружив леґіони Лєнтуля зі всїх сторін і Римляни, мимо своєї великої хоробрости мусїли скоро відступати.

Тракієць, завваживши замішанє ворогів, станув лично на чолї помічного відділу і напав Римлян з такою бистротою, що їх ряди в найбільшім неладї почали утїкати до свого табору.

Але ґлядіятори пігнали за ними, заволо-

ділн їх табором, припасами, знаменами і цілою касою конзуля.

Мимо радости, викликаної тою новою побідою, все ще не покидала Спартака трівожна гадка про судьбу двох ґерманських леґіонів. Він бояв ся, щоби конзуль Гелій, дізнавшись про відділене двох леґіонів глядіяторів, не вихіснував нагоди і не відніс над ними легкої і певної побіди. Тому на другий зараз день, досвіта, повів Спартак всі свої війська в слід за Окноманом.

Але в часї, в якім Тракієць посував ся по гірських каменистих стежках, Гелій з трийцять тисячним військом успів окружити Окномана.

Настала жорстока і кровава борба. В протягу двох годин Ґерманці, одушевлені приміром свого вожда, Окномана, хоробро видержували напір тричи сильнїйшого ворога. Але бачучи, що нема вже для них спасеня, Ґерманці рішили дорого продати своє житє.

Після страшної оборони вони згинули всї до одного, наносячи Римлянам тяжкі страти. Один із останних погиб Окноман, що власною рукою убив одного начальника і богато римських жовнїрів.

Окружений купою трупів, він довго боров ся, не зважаючи на множество ран. Вкінци поцілений кількома копіями в плечі, він з шаленим криком повалив ся мертвий на землю.

Римляни не успіли ще зібрати свого помішаного в борбі війська, коли сильний звук

труб дав їм знати, про зближене нового ворога. Був ним Спартак.

Хоть як спішили ґлядіятори на поміч Окноманови, мимо того не застали вони вже при житю ані одного із десяти тисяч товаришів, і їм оставало ся хиба, пімстити ся за своїх братів. Не даючи ані хвилї відпочинку своїм утомленим військам, Спартак повів їх проти Римлян.

Так люто, як дикі звірі, ударили ґлядіятори на ворогів і вскорі кинуло ся військо Гелїя до утечі.

Чотирнайцять тисяч його війська лягло на полю бою, а сам конзуль, ранений, спас ся лише завдяки бистротї свого коня. Незначні останки його армії розбігли ся в великім неладї на всї сторони.

Радість ґлядіяторів з нагоди такої світлої побіди була замрачена згадкою про загибель двох ґерманських леґіонів і Спартак, місто торжества радости, назначив на той день у своїм війську сумні поминки.

На другий день після побіди заняли ся ґлядіятори похороном тїл убитих їх товаришів. Все поле було покрите великими кострами, на яких після тодїшного звичаю Римлян, палено тїла покійних.

Труп Окномана зложено на окремім кострі. Спартак поцїлував кілька разів свого погибшого приятеля і дрожачим від слїз голосом виголосив над ним похоронну промову, в якій підносив його безграничну хоробрість,

честніст» і щирість. Відтак взяв до рук смолоскип і сам запалив костир.

XV. Проти волї Спартака.

Тут відпочивав Спартак кілька неділь, а зібравши ще три леґіони рабів, пустив ся знов на північ, щоби тим способом здійснити свій плян і вивести військо з Італії. Але послїдні блискучі побіди, які ґлядіятори віднесли, завдяки воєнному таланови Спартака, зробили їх гордими і зарозумілими. Вони ще горячійше, як перед тим, бажали рушити на Рим. Крім того, многі з начальників, що були лише на стілько способні, що добре виповняли прикази, уважали себе в глубинї душі висшими від Спартака і завидували йому слави. Инших дразнила строга карність, заведена в армії, а вони мріли про грабежи, та розбої. Одним словом, почали ся колотнечі і невдоволеня.

Тому, коли Спартак одержав вість про зближенє римського війська і зібрав начальників для обдуманя нового воєнного пляну, один з них, спустивши очи в долину, промовив нерішучо:

— Боротись ми готові, але йти з Італії, як ти собі того бажаєш, не думаємо.

— Що?! — крикнув прибитий Спартак. — що ти сказав?!

— Він сказав, що сїм леґіонів хоче іти на Рим.

— А! — крикнув Спартак з гнївом, з яко-

го пробивала ся глубока печаль, — знов супротивлене! Чи мало з вас, нерозумні, страшного приміру нещасливого Окномана! Клену ся богами, ви або божевільні, або зрадники!

Ґлядіятори понуро мовчали.

— Ну, гарно! — сказав Тракієць, — ми стоїмо перед ворогом і доки він ще не розбитий, мусите мене безусловно слухати. Потім нехай справу ціле військо розсудить. А тепер ідіть!

А відтак додав приказуючим голосом.

— А стережіть ся найменшого непослуху в часї походу, або бою, бо хто перший промовить непокірне слово, згине від того меча, який ще ніколи не схибив!...

Мовчки розійшли ся начальники до своїх відділів.

— Третого дня, після описаної нами розмови, Спартак відніс знов побіду над Римлянами.

В скорі опісля уставило ся ціле ґлядіяторське військо на величезній рівнині, щоби рішити, чи треба продовжати похід, чи вертати назад на Рим.

В короткій, але в глубоко відчутій промові, пояснив Спартак всї користи, яких надіяв ся зі свого пляну.

— Коли я раджу вам покинути Італію — сказав він на кінци, — то лише длятого, бо я горячо пересвідчений, що сей край буде могилою для ґлядіяторів, так само, як був могилою для всїх чужинців, що коли небудь бороли

ся на його почві. — Він закінчив торжественною присягою, що не руководить ся нічим, лише добром ґлядіяторів. Нехай військо рішить. А він, чи на становищи вожда, чи простого жовніра, лишить ся разом з ними і радо готов згинути разом зі своїми братами, коли того забажають боги.

Не успів ще Тракієць скінчити своєї промови, коли один з тих, що завидували Спартакови, почав переконувати ґлядіяторів, що тепер є найліпша пора йти на Рим, його конечно знищити, а через те спасти ся від ненавистного ярма.

— На Рим! На Рим! — роздали ся оклики зі всїх сторін.

Коли почато числити голоси, показало ся, що за предложенєм Спартака було всего двайцять тисяч людий, коли тимчасом 50 тисяч хотїло йти на Рим.

Легко собі уявити, як огірченим був Спартак таким несподїваним рішенєм, бо він бачив в походї на Рим загибель всїх своїх надій і бажань.

Довго стояв він з похиленою на груди головою, не кажучи анї слова. Вкінци звернув своє блїде лице до Криса, що був так само засумований, та сказав з огірченем:

— Нема що казати, на більше довірє заслужив я собі між своїм військом, після тільки трудів, небезпечностий і терпінь!

Він постояв мовчки ще кілька хвилин, відтак звернув ся до леґіонів, що очікували

його відповіди і сильним голосом промовив:

— Добре! я піддаю ся вашій волі і йду з вами на Рим, лише не як ваш вожд, але як простий жовнір. Вибирайте на моє місце другого вожда!

Ні, ні, клену ся богами! ти мусиш лишити ся нашим вождом, бо між нами нема другого тобі рівного! — сказав один.

— Виберім знов Спартака нашим вождом! — крикнув другий.

Спартака хочемо на вожда! Спартака на вожда! — закричали всї сїмдесять тисяч ґлядіяторів, як один чоловік.

— Нї! Нї защо в світї! Я є проти походу на Рим і не вірю в його удачу! А в що я не вірю, до того не можу вас вести! Виберіть одного з тих, що обіцюють вам побіду!

— Ти нашим вождом! Ти нашим вождом! — кричали леґіони. Але Спартак не хотів навіть чути і відійшов до свого шатра.

Тодї пішли всї начальники до него, та просили, щоби приняв знов верховну власть, обіцюючи ві всїм йому повинувати ся, коли лише він згодить ся вести їх на Рим.

Тронутий обявом такої однодушної любови і прихильности, Спартак уступив остаточно і звертаючи ся до начальників, сказав:

— Ви сего бажаєте? Нехай буде по вашому. Я лишаю ся вашим вождом. Не обіцюю вести вас до побіди, бо не вірю в неї. Але зроблю все, щоби віддалити пораженє.

Таким способом, Спартак був приневоле-

ний взяти ся за діло, яке уважав неможливим і в якого успіх не вірив.

XVII. Зрада.

Вість про намірений похід ґлядіяторів на Рим викликала в столици Італії страшну трівогу.

Скликано надзвичайні збори сенату, на яких рішено завізвати до Риму найліпших полководців, що були в тім часї заняті війною з сусїдними племенами. Якраз тоді прибув до Риму Марко Крас, один із знатнійших римських полководців, щоби зібрати стотисячне військо для продовжуваня війни з сусїдами. Сенат з радостию поручив йому покінчити ту понижаючу для гордости Римлян війну з рабами.

Марко Крас, зібравши потрібне військо, вибрав ся скоро в похід, та розложив ся табором недалеко від ґлядіяторів. А що сили по обох сторонах були рівні, тому довго вимикали оба полководції рішучу боротьбу. Лише тут і там лучали ся малі бійки, а Спартакови удало ся, між иншим розбити доволї значний римський відділ, що відділив ся від головного війська.

Вкінци придумав Тракієць дуже смілий плян, що мав йому безсумнївну принести побіду над ворогом. Він рішив вислати з табору Криса 30 тисячами війська і розпустити поголоску, що він з Крисом посварив ся. Колиб Марко Крас про се дізнав ся і напав на Спар-

така, Крис мав завернути ся та з заду напасти на Римлян.

Хитрість Спартака була би без сумніву удала ся, коли би саме тоді не появила ся була найпідлійша зрада в таборі ґлядіяторів.

Серед темної ночи, коли всі Римляни спали, один з окруженя Марка Краса збудив його, та повідомив, що якийсь посол від ґлядіяторів бажає сейчас з ним розмовити ся на самоті в дуже важній справі.

Був се раб, що з личної мести проти Спартака рішив передати своїх братів в руки ворога. Зрадник розповів римському полководцеви про плян Тракійця і звістив йому також, де розтаборить ся відділ Криса.

Марко Крас вихіснував ту важну вість і тої самої ночи повів свої війська на те місце, куди на другий день мав прибути Крис.

Коли трийцятьтисячне військо ґлядіяторів прибуло ранком на означене місце, побачило, що його зі всіх сторін окружили Римляни. Тут закипів страшний бій.

Дикі голоси борючих ся, бренькіт оружя, стони і зойки умираючих перервали віковічну тишину сеї пустинної місцевости.

Крис обходив своє військо і загрівав його. По обох сторонах бороли ся з рівним завзятем. Противники убивали один другого, падали на землю, не уступаючи ані на крок. Кілька годин тревала різня. Ґлядіятори, окружені зі всіх сторін тричи сильнійшим військом, не могли надіяти ся побіди, але рішили, оскі-

лько можливо ,найдорозше продати свою кров. Одиноку слабу надію покладали вони на те, що Спартак прибуде їм на поміч зі своїм військом. Однак видячи погибіль свого війська, Крис звернув свій зір в ту сторону, з якої міг появити ся Спартак, і промовив дрожачим голосом:

— Спартаку, ти не приспієш, анї щоби спасти нас, анї щоби пімстити ся за нашу погибіль. Бідний товаришу! Як тяжко буде тобі на серцю, коли побачиш, що так страшно винищено 30 тисяч твоїх найхоробрійших товаришів.

Відтак звернув ся він до кількох товаришів, що розпучливо бороли ся разом з ним, і сказав:

— Братя! Прийшла пора смерти! — Стиснувши сильно в руках мечі, вони кинули ся наперед з окликом:

— Гей Римляни, ви хоробрі лише тодї, коли йде вас трох на одного! Виходїть же, не бійте ся, тепер на одного з нас, може стати вас пятьох!

Розпучливо борола ся та горстка хоробрих лицарів, які ражені десятками ударів з переду, з заду і з боків, всї вскорі полягли. Погиб там і Крис, якого тїло перемінило ся в одну велику рану.

Нехай... побіда,,, по давному не покидає твоїх прапорів... Спартаку! — прошептав він і умер.

Так покінчила ся страшна боротьба, в якій

погибло трийцять тисяч ґлядіяторів і десять тисяч Римлян.

Лише вісім сот невільників, по більшій части ранених, попало в полон, а Марко Крас, приказав їх для більшого постраху, розпняти здовж великої дороги.

XVIII. Месть.

Тимчасом Спартак, не знаючи про зраду, ждав цілий день на вісти від Криса. Який же страх обняв його, коли під вечір прибіг до него гонець з вістию про несподіваний напад Римлян на відділ Криса.

— Боги ада! — закричав він і поблід як полотно.

—На коний! На коний! В похід! Крис погибає! 30 тисяч наших братів гине під ударями ворогів! Я з кіннотою полечу наперед! А ви спішіть за мною, летіть, молю вас!

Коли приїхав зі своєю кіннотою на поле борби, застав лише брили трупів.

— О мої нещасливі братя! О мій дорогий Крисе! — крикнув Спартак і закривши лице руками гірко заплакав.

Ґлядіятори, з похиленими на груди головами, стояли довкола свого вожда і довго ніхто з них не важив ся перервати ридання сего могутнього чоловіка. Вкінци один з них підїхав до него і сказав:

— Будь сильним в тім нещастю, благородний наш вожде.

— О, Крисе! О мій дорогий брате! — пов-

торяв Спартак крізь рісні слези.

Довго бродили ґлядіятори по тій долині смерти аж вкінци Спартак найшов окровавленого трупа Криса. Тільки лице його не було покалічене і задержало навіть по смерти вигляд незвичайної хоробрости.

Спартак припав до грудий свого помершого побратима, та лебедів крізь слези:

— О, мій дорогий друже! З далека від мене погиб ти жертвою підлої зради і мені не удало ся ані прийти тобі на поміч, ані відомстити ся за тебе на ворогах.

Він взяв на плечі окровавлене тіло ґлядіятора, заніс його до ріки, обмив його рани, загорнув в свій плащ і сильно привязав до хрепта свого коня.

Не успіли ґлядіятори переїхати ще кілька сяжнів дороги, коли побачили страшне видовище. На кождім з дерев, що росли по обох сторонах великої дороги, висів один труп. Се були раби, яких Римляни в часї послїдної боротьби забрали в полон. В числї повішених пізнав Спартак одного з найліпших начальників ґлядіяторського війська, покритого двайцяти ранами, та многих инших своїх товаришів.

На вид такого страшного злочину, Спартак закрив очи хусткою, заскреготав зубами і закричав з болю і лютости, як ранений лев:

— Га, ви вішаєте полонених! Добре! Кров за кров, смерть за смерть, муки за муки! Клену ся, що від нинї буду вішати всїх поло-

нених Римлян як паршивих собак!

По повороті з поля битви Спартак переніс свій табор в гірські просмики, де Римляни не могли користати зі своєї численної пере моги.

— Тут вивів Спартак своє військо на широке поле, уставив його довкола великого костра, на якім лежало тіло Криса, та приказав ввести в середину того колеса знатнійших полонених Римлян.

Одна половина була перебрана за Самнітів, друга за Тракійців. Коли вони уставили ся напротив себе, Спартак обернув ся до них і промовив так голосно, щоби його могло почути ціле військо:

— Благородні молодці! Ви належите до визначнійших родин, що славні є на цілий світ зі свого грабіжництва, зради та насилля. Ви рішили ся взяти за мечі і змірити ся з силами з низькими та мерзенними рабами. Але ті мерзенні раби оказали ся сильнійшими, та хоробрійшими від вас. Ви не надаєте ся до війни, тому забавте тепер нас ґлядіяторським боєм. Ви тілько разів любували ся в цирках вашого Риму, як ті нещасливі звірята в людській подобі різали один другого; ви тілько разів опускали палець в долину, щоби подивити ся, як буде добитий нещасливий ґлядіятор, так забавте хотяй годинку тих, що вас забавляли через ціле житє!

Сильний діявольський крик радости вирвав ся з грудий всіх пятьдесяти тисяч невільни-

ків, коли Спартак скінчив свою промову. Їх очи заіскрили ся дикою, безграничною радостию. Сей день, сей глядіяторський бій знатнійших Римлян був местию за всї пониженя, яким вони підлягали, за ганьбу, за нелюдське щоденне братоубийство, на яке їх засуджувано.

Вони могли хоть раз в житю наситити ся видом взаїмного убиваня тих, що до сеї пори насичували ся лише різнею других; вони були в силї хоть на хвилю повернути гордих Римлян в ґлядіяторів, щоби налюбувати ся їх борбою, наситити ся їх ганьблячою смертию. О, все те було для бідних ґлядіяторів чимсь великим, і недостиженим.

Се нелюдське тровленє людий людьми, яке понижало достоїньство чоловіка, було між ґлядіяторами цілком зрозуміле і ясне. Ґлядіятори, пригноблені своїми терпінями, своїми кривдами і своїх родин, громад і товаришів, не могли бачити у визначнійших Римлян нічого иншого крім заклятих ворогів, яких належало як найбільше винищити, щоби було лїпше для рабів. Ґлядіятори не розуміли і не могли розуміти, що Римляни є так само людьми як і вони. Для них Римлянин був ненавистним ворогом, гнобителем, віковічним катом, якого для загальної свободи, для власного житя, треба конче знищити.

Довго бороняли ся нещасливі Римляни, аж вкінци зневолено їх кинути ся взаїмно на себе і почати завзятий, смертельний бій.

За пів години 300 благородних молодців лежало на земли в цілім морю крови.

— О, як солодка і як справедлива месть! — крикнув з вдоволенєм Спартак, що слідив за кождим рухом тої кровавої борби.

XIX. Остатний бій Спартака.

Не минув місяць від смерти Криса, як в ґлядіяторськім таборі почали ся знов колотнечі, які скінчили ся відлученєм кількох леґіонів.

Сили Спартака зменшали ся, коли тимчасом на поміч Маркови Красови двигнули ся всї війська, та всї, що найліпші римські полководці.

Тракієць зрозумів своє страшне положенє ,однак він рішив ся таки попробувати щастя перед тим, заки нові леґіони зможуть Красови прийти на поміч.

Він приказав трубіти, щоби зібрати ціле військо, потім вивів його в поле.

Те саме зробив і римський полководець.

Противники уставили ся проти себе.

Спартак, переходячи перед своїми леґіонами, промовив:

— Братя! Від нинїшного бою залежить ціла наша судьба. З заду зближає ся до нас полководець Люкуль. З боку загрожує нам Помпей; перед нами є Крас. Треба конче розбити Краса, щоби відтак кинути ся на Помпея, або всїм разом згинути тут на місци, як пристоїть хоробрим жовнїрам. Братя! Не усту-

пати ані на крок! Смерть, або побіда!

Так промовив Спартак. Сейчас підведено до него його улюбленого коня, незвичайної краси, що служив йому вже більше року. На вид сего красного сотворіня, він виняв з ножен свій меч, вбив його в груди свого любимця, та крикнув на ціле поле:

— Нині не треба вже мені коня; як я буду побідником, то виберу собі найліпшого з коний ворогів; побіджений не буду потребував коний, ані нині, ані завтра, ані коли небудь, ніколи!

Ґлядіятори зрозуміли грізний зміст його слів, та почали в него домагати ся, щоби вів їх на Римлян.

На знак Спартака, затрубіли труби; ціле військо рушило ся.

Люто кинули ся ґлядіятори на Римлян... Битва була страшна і тревала цілий день. Під вечір Римляни окружили зі всїх сторін ворога, тричи слабшого. В сей спосіб утратили ґлядіятори всяку надію на спасенє. В тій хвили не бажали побіди, але жадоба мести одушевляла ґлядіяторів.

Ліве і праве крило, тисненє двічи і тричи сильнійшими військами Римлян, значно подало ся назад. Лише середина, де боров ся Спартак, остоювала ся перед напором ворога.

Настав вечер, а борба продовжала ся дальше, але скупляла ся вже на кількох місцях, де очайдушно бороли ся громади хоробрих ґлядіяторів.

В тім часї Спартак не лише не уступив анї на крок, але з тисячию ґлядіяторів, що окружали його, врізав ся клином в ряди римського леґіона.

Сумерк ночі заляг вже поле бою, а Римляни хотяй віднесли вже остаточно побіду, мусїли все ще бороти ся, та бороти ся.

Зійшов місяць і освітив своїми блїдими лучами цїлу ту страшну картину кровавого побоєвища.

Понад трийцять тисяч ґлядіяторів, лежало мертвих на переміну з вісїмнайцяти тисячами Римлян на великій просторій рівнинї. Бій скінчив ся.

Шіснайцять тисяч ґлядіяторів в розсипцї, купками, та маленькими відділами утїкло в сусїдні лїси, та гори.

На однім лише місци дзвенїли дальше мечі і розлягали ся дикі голоси борців.

Там кілька соток людий, скуплених коло Спартака, уперто бороли ся дальше з таким завзятєм, якого, здає ся не могло нїчо зломити.

Місяць підняв ся високо на небо. Битва зближала ся до кінця. Два послїднї товариші Спартака згинули.

Спартак, окружений ворогами зі всїх сторін, та покритий ранами, все ще боронив ся посеред накопичених трупів. Як блискавиця мигав його грізний меч, і один за другим падали всї, хто зближав ся лише до него і хотїв на него напасти. Вкінци стріла, пущена в Спа-

ртака, з віддаленя пяти кроків, ранила його тяжко в ліву ногу. Він упав на коліна, і оперши ся плечима о стіну трупів, заслонив себе щитом і боронив ся дальше. Поцілений семи, чи восьми стрілами, пущеними в него рівночасно з ріжних сторін, він упав на взнак та вмер.

Довго стояли довкола него счудовані Римляни, що бачили, як він боров ся від початку битви до кінця.

Так закінчив своє житє сей незвичайний чоловік. Великий воєнний талан, великий ум, безмежна хоробрість лучили ся в нім з рідкою скромностию і безкористию, та зробили його не лише першим полководцем, але і найліпшим чоловіком того часу.

XX. Над трупом брата.

По двох годинах забрали ся Римляни до свого табору. Зловіщу тишину побоєвища переривали лиш естони ранених, що умирали під купами трупів.

Якийсь лицар бродить по майдані, з трудом переходячи скрізь безчисленні трупи.

Хотяй поволи, та все таки приближає ся він до того місця, де борба тревала найдовше. Тут він задержує ся нахиляє ся до землї, та починає оглядати трупа Спартака.

Тодї упав він на колїна, підніс його русяву голову і довго не зводив з неї очий.

Луч світла місяця упав на прекрасне лице убитого. Лицар припав до него і заляв ся

горячими слїзми...

. . . Се була Мирця. Ще вечером велїв Спартак, відвести її подальше від місця битви, знаючи, що йому прийдеть ся умерти в бою. Він не хотїв, щоби вона була свідком його смерти.

Хотяй зі слезами, Мирця покорила ся волї брата, але тепер, коли вже все було покінчене, вона в одежі жовнїра вернула ся, щоби в останне глянути на дорогі черти лиця.

— Спартаку, братчику мій найдорозший! — голосила вона крізь слези, окриваючи його лице поцїлуями. — Що вони зробили з тобою! Кілько ран, о боги! Кілько крови!

—Вже ніколи не побачу твоїх добрих очий, мій милий, сердечний брате! Ніколи вже не почую твого ласкавого голосу! О, Спартаку, прощай, пращай на віки.

По тих словах вона виняла з ножен кинджал Спартака і сильною рукою вбила собі його в груди. Кров бризнула цюрком з рани. Вона обняла сильно свого дорогого брата, та прошептала:

— Хочу поділити ся з тобою твоєю долею, о мій милий, мій сердечний брате...

Вона почала тратити свідомість, удар був смертельний. Обнявши ще сильнїйше Спартака, вона притулила ся устами до його уст, та застигла на віки в довгім, останнім поцїлую.

XXI. Закінчене.

В пятнайцять день після описаної висше боротьби, ґлядіяторська війна була покінчена. Тих кілька тисяч ґлядіяторів, що спасли ся від загальної загибели і розсіяли ся по горах, без вождів, без взаїмної звязи, вирізали майже до ноги війська Краса і Помпея, що приспіли на місце події. Тілько шість тисяч людий взято живими в неволю і повішено на дорозї від Капуї до Риму.

Не римські леґіони знищили ґлядіяторів, але їх домашна незгода.

КОЗАК-НЕТЯГА

(ЗА МОРДОВЦЕМ)

Саме на Спаса в місті Черкасах, на ринку, серед повбираного, вистроєного поспільства, серед поважних міщан та довговусих козаків, серед парубків, дївчат, молодиць і дітвори, серед навалених гір з кавунів, динь та серед возів з яблуками, сливами та грушами ходив собі обідранець — не то бурлака, попихач жидівський, не то козак нетяга, не то бідолашний свинопас або волопас, що прийшов на ринок, не маючи й шеляга в кишени аби купити собі яблуко чи Богови свічку поставити від свого сирітства.

На бідному козаку-нетязї три сиромязї; опанчина рогозовая, поясина з хмелю скручена, а чоботи сапянцї такі, що видно пяти й пальцї: де ступить — босої ноги слїд пише. А до того ще мало, бо на козакови шапка-бірка, зверху дїрка, травою пошита, дощем покрита, а вітром на славу козацькую підбита.

Але молодець ходить собі гордо, плює через губу та поглядає на трох пишних не то панів-ляхів, не то козаків, що пнуть ся, випинають ся, навіть „ляхом вирубують", себ то по польськи трошка закидають. А були се ду-

ки срібляники, богачі, значні козаки: Войтенко, Золотаренко та Гаврило Довгополенко.

— А чи не піти нам, шановні панове, до шинкарки? — сказав один з дуків, скоса поглянувши на козака нетягу.

— До Насті Горової, шинкарочки степової? — спитав ся другий дукач, усміхаючи ся.

— А хоч би і до Насті.

— Добре, панове. У неї є такий запридух, горілка оковита, що аж очи рогом лізуть від одної чарки — додав третий.

А нетяга мов би й не чує того та навіть і щез кудись.

Але коли дуки увійшли в шинок та поздоровкали ся з гарною молодою шинкаркою, то побачили, що обірванець-нетяга був вже тут: він стояв собі смирненько біля печі, та сушив свою шапку, що готова вже була зовсім розлізти ся.

Хоча після звичаю ті, що пізнійше увійшли, повинні були поздоровкати ся з тим, що сидить уже в хаті, але бундючі дуки того не зробили і гордо позасідали коло стола.

— Гей, Насте, серце! — сказав старший з дуків. — Давай нам меду та доброї горівки.

— Якої-ж вам, паночку, горівки дати? — защебетала шинкарка, дзвенючи намистами та дукачами. — Простої чи оковитої?

— Самої пекельної — запридуху, — пояснив другий.

— Спотикачу, лядька спотикайленка, — додав третий.

Метнула ся шинкарка, принесла що треба, поставила на стіл, збігала потім за медом, що так і порскав, мов сердитий пан, а потім відійшла в бік і підперла ся рукою.

— Пийте, панове, на здоровячко та не забувайте Насті, — щебетала вона й уклонила ся.

А нетяга все стоїть коло печі, все сушить свою лохмату шапку та скоса поглядає на дуків. Ті пють і знова, проти звичаю, ні один з них не закликав нетягу на меду шклянку чи горілки чарку.

Обличем нетяги пробігла недобра усмішка і все поглядав на богачів. В тих ясних чорних очах було щось таке, від чого дукам ставало не по собі і горілка не йшла в горло. Їх дратував сей обідранець своїм спокійним поглядом; здавало ся, що очи сї дивлять ся на них так, як иноді очи великого пана, якого небудь ясновельможного князя дивлять ся на останнього хлопа.

Не витримали того дуки, тим більше, що вже і хміль почав їм у голову стріляти.

— Гей шинкарко Горовая, Настя молодая! — Закричав Войтенко, надимаючи ся на великого пана. — А підливай нам солодкого меду, а того козака, пресучого сина, в потилицю з хати випихай.

— Геть його, геть! — прикрикнув і Золотаренко. — Певне він, пресучий син, по винницях та броварнях валяв ся; обпалив ся, обідрав ся, а тепер прийшов до нас добувати,

щоб у другу корчму нести пропивати.

Обірванець на се тілько усміхнув ся, а шинкарка зі сміхом підійшла до нього і взяла за чорну чуприну.

— Іди, іди, козаче! Іди собі з Богом! — реготала вона, тягнучи обідранця, мов вола за роги, а другою рукою злегка підштовхуючи в потилицю.

Обірванець опинав ся. Настя реготала ся й тягла його далї, аж поки на превелику силу не дотягла до порога. Але дальше порога дїло не пішло, бо обірванець упер ся голими пятами в поріг, а головою о відвірок і вже великої треба було сили його здвигнути. Втомила ся Настя.

— А цур тобі та пек!.. Ото бугай здоровенний! — сміяла ся вона, дмухаючи собі в долонї. — Аж долонї болять.

Тодї Гаврилї Довгополенку жаль стало бурлаки і він, витягши з кишенї дрібну денежку (гріш), підійшов до шинкарки і тихенько сказав:

— Знаєш що, Настю серце? Хоч ти на сих бідних лиха та таки іноді буваєш обачна. Як би ти, серце збігала до пивницї та от на сю денежку хоч би якого пива наточила — отсьому козакови, бідному нетязї, на похмілля живіт його козацький підкріпила.

Шинкарка взяла денежку, вийшла до наймички й сказала її:

— Біжи ти, дївко-наймичко, до пивницї та наточи пива — лиш не з перших бочок, а

вісім бочок помини, а з девятої поганого пива вточи: вже ліпше його таким нетягам роздавати, а ніж свиням виливати.

Але молода наймичка сама знала біду і не послухала шинкарки, щоб минути вісім бочок, а з девятої поганого пива налити. Вона девять бочок минула, а з десятої вточила найліпшого, найкріпшого меду „пяного чола".

А вернувши до хати, наймичка ще й лице від меду відвертає, ніби то пиво так смердить, а сама підморгнула козакови ще й поклонила ся, мед подаючи.

Козак, дякуючи, взяв з рук наймички пугар, покушав меду трошки — бачить, що добрий та взяв тоді коновку за одно вухо і стало в коновці сухо. А потім як не вдарить коновкою об долівку — аж у дуків чарки й фляшки зі столу попадали, з печі саджа полетіла, а шинкарка аж присіла з переляку.

— Ой лишечко! — крикнула вона.

— Ото дурень! — сказав Золотаренко. — Певно він доброї горівки з роду і в вічі не бачив, коли й погане пиво так його дуже охмелило.

Почув се козак, підійшов до столу та як не крикне:

— Гей ви ляхове, пеські синове- Ану лиш посувайте ся до порога, щоби мені, козаку· нетязі, було де з ходаками сісти.

Дуки переглянули ся. Козак уже дивив ся на них не так, як обідранці дивлять ся.

— Ану геть, ви, дуки срібняки! — знову крикнув козак.

Бачуть дуки, що хлоп як бик і що з ним бесіда тяжка — диви ся і в них коновкою шпурне — тож посунули ся і дали місце нетязї при столї.

Шинкарка теж посмирнїла та лиш з здивованєм поглядала на дивного гостя.

А козак сїв собі на переднє місце, на покутї, відсунув від себе чарки та фляшки і витяг з під поли щиро злотний обушок.

— Гей шинкарко! — крикнув він, кладучи свою заставу на стіл. — Цебер меду за сей обушок.

Перелякана шинкарка не знала, що її робити і поглядала на богачів. Дуки переглянули ся.

— Не давай йому, Насте, — сказав нарештї Войтенко, — не викупить він у тебе сеї застави, коли не стане до нас волів поганяти або тобі в печі палити.

Тодї козак, не говорючи нї слова, розпускає свій пояс хмелевий, розстібує широкий шкіряний черес та як труснув ним, то так і засипав весь стіл червінцями золотими.

Тепер все змінило ся.

Шинкарка охнула, заблискали красиві її очи і губи затремтїли, а у богачів і хміль з голови пропав. І кинули ся вони навперейми до козака.

—Ох, братїку, пане козаченьку, — як же ти нас одурив! — каже Золотаренко.

— Випий, козаченьку, випий серце, нашого меду-ґорівки, — припрошував Войтенко.

— Не держи на нас, братіку, пересердя, що ми над тобою сміяли ся — то ми жартували....

А нетяга все не говорить ані слова. Потім підійшов до відчиненого вікна і свиснув.

І нараз — звідки не взяли ся — входять до шинку три козаки, і низько кланяючи ся, підходять до нетяги.

— Здоров був, батьку козацький! Ось твої шати, — сказав перший з них, — твій шовковий жупан.

— А отсе твої, батьку, жовті сапяниці, — сказав другий.

— А отсе твої штани червоні та шапка оксамітна, — сказав третий.

І справді у руках тих трох козаків були дорогі убори: перший тримав голубий шовковий жупан, шитий золотом, другий — жовті сяпянові чоботи, а третий — широкі-широченні червоні штани.

Як переодяг ся козак — то став такий лицар, що аж! Тоді старший джура звернув ся до нього з такими словами:

— Гей Хвеську Ґанжа Андибере, батьку козацький, лицарю славний! Досить тобі тут пробувати — іди на Україну батькувати.

Дуки аж назад відхитнули ся при тих словах та шепотіли між собою:

—Так се не козак бідний нетяга...

— Се сам Хвесько Ґанжа Андибер, геть-

ман запорожський...

— Отаман кошовий....

Трохи насміливши ся, дуки з поклонами наблизили ся до козака і стали просити вибаченя, що так зайшло.

А Гаврило Довгополенко, підійшовши до него та кланяючи ся низько, сказав:

— Посунь ся і ти до нас„ батьку козацький, близше, поклонимо ся ми тобі низше: будемо думати-гадати, як би добре на славній Україні проживати.

А Войтенко і Золотаренко почали підносити йому зі своїх рук мед вино. Козак не відмовляв ся брати, лиш приймаючи з їх рук напитки, не пив їх, а виливав на свою дорогу одежу.

— Гей шати мої, шати! — сказав він при тім — пийте, гуляйте. Не мене шанують, — вас поважають, бо як я вас на себе не надівав, то й чести від дуків срібняків не видав.

Дуки зовсім стеряли ся і не знали на яку ступити, боючи ся й поглянути на сього отамана і його трох козаків. Шинкарка теж стояла ні жива ні мертва.

Але не довго так тягло ся. Страшний гість поглянув на своїх молодців.

— Гей козаки-діти, друзі-молодці! — крикнув він і ласкаво й грізно. — Прошу я вас, добре дбайте — сих дуків срібняків як волів зза столу витягайте, перед вікнами розкладайте та по три березини їм затинайте, щоб

вони мене згадували і до кінця віку не забували

І він показав на Войтенка і Золотаренка, а до Гаврили Довгополенка звернув ся з ласкавим словом.

— А ти, братчику, сідій коло мене та випємо, бо ти бідним чоловіком не погордував. А хто бідним чоловіком не гордує, того Бог добром дарує.

Войтенка і Золотаренка взяли тим часом джури, вивели з хати, розтягли під вікнами та й випарили березою добре. Ще й прочитали їм:

— Гей дуки ви, дуки! За вами луги й луки — нігде нашому брату козаку-нетязї стати й коня попасти.

А довкола зібрало ся товпище.

— Так їх, так! — кричали люди. — Вони з бідного чоловіка остатную сорочку стягають.

— От так Хвесько козак! От так Ґанжа Андибер! — кричали радісні голоси. — Се він за нашого брата стоїть, за голоту!

Пер. Г. Х.